

MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA

**ŠKOLIACI PROGRAM O MULTIKULTURALIZME A MOTIVÁCII
PRE UČITEĽOV ŽIAKOV STREDNÝCH ŠKÔL
POCHÁDZAJÚCICH ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉHO A
VÝCHOVNE MENEJ PODNETNÉHO PROSTREDIA**

©

PaedDr. Vladimír Klein, PhD.

Projekt PHARE
20030049950105-01-0001

Podpora integrovaného
vzdelávania Rómov

Publikácia vychádza ako výstup riešenia
projektu PHARE 2003 0049950105-01-0001
Podpora integrovaného vzdelávania Rómov
Aktivita 2

© PaedDr. Vladimír Klein, PhD.

Recenzent: PaedDr. Ján Cangár

EUROFORMES, s.r.o.

ISBN 978-80-7088-100-0

OBSAH

ÚVOD	5
1. ZÁKLADNÉ POJMY	11
2. MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA V EDUKÁCIÍ RÓMSKYCH ŽIAKOV	13
2.1 Integrácia rómskych žiakov.....	14
3. MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA.....	17
3.1 Ciele multikultúrnej výchovy.....	17
3.2 Etapy procesu multikultúrnej výchovy.....	18
3.3 Metódy multikultúrnej výchovy	20
3.4 Zásady interaktívnej edukácie a úspešnej diskusie.....	23
3.5 Štandardy pre multikultúrnú výchovu.....	24
4. MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA V KONTEXTE SLOVENSKEHO ŠKOLSTVA.....	31
4.1 Multikultúrna výchova a vyučovacie predmety na stredných školách	32
4.2 Obsah edukácie (čo učiť?).....	34
4.3 Spôsob edukácie (ako učiť?)	35
4.4 Príprava vyučovacej hodiny smerujúcej k multikultúrnej výchove	37
5. SLOVNÍK - ZÁKLADNÉ POJMY	39
6. AKTIVITY	43
6.2 Občania „druhej kategórie“	46
6.3 Múdre slová – príslovia	47
6.4 Hádanky	48
6.5 Azylant ako... ..	51
6.6 Skupinový strom	52
6.7 Vyber si priateľa	53
6.8 Taký ako ja.....	54
6.9 Kto chýba?	54
6.10 Nový začiatok.....	55
6.11 Hra na národy	56
6.12 Interpretácia židovských legend.....	58
6.13 Multikultúrna spoločnosť – áno či nie?	60
LITERATÚRA.....	63

ÚVOD

Stredoeurópsky priestor, podobne ako väčšina obývaných miest na zemi, bol a je miestom stretávania, spolužitia a miešania rôznych sociokultúrnych skupín, či už sú tieto skupiny definované etnicky, národnostne, nábožensky, socio-ekonomicky, kultúrne či inak. Dá sa predpokladať, že sociokultúrne rozmanitosti obyvateľov Slovenskej republiky sa budú naďalej zvyšovať – budú sem prichádzať utečenci z krízových oblastí sveta, ľudia z chudobnejších krajín budú u nás hľadať pracovné príležitosti, zahraniční študenti tu budú využívať ponuky vzdelávacích inštitúcií, spoločenská a ekonomická potreba si vynúti príchod stále väčšieho počtu odborníkov a pracovných síl z Európy. Zároveň sa ukazuje, že občianska spoločnosť založená na rovnosti všetkých členov pred zákonom nevedie automaticky k zrušeniu tradičných kultúrnych identít a že nedochádza ku kultúrnej homogenizácii – spoločnosť „rovných“ neznamena automaticky spoločnosť „rovnakých“. Slovenskú republiku neminú procesy, ktoré už v západnej Európe prebiehajú: bude dochádzať k hľadaniu, prehlbovaniu, či znovuoživeniu kultúrnej identity minorít, žijúcich na našom území po storočia. Inými slovami: spoločnosť v Slovenskej republike je a naďalej bude multikultúrna.

Rosinský (2006, s. 107) uvádza, že v krajinách západnej Európy sa problematika spolužitia odlišných skupín v rámci občianskej spoločnosti dostala do centra odborného záujmu už niekoľko rokov po druhej svetovej vojne. Pre označovanie tém spojených s rasou, socio-ekonomickou triedou, rodovou príslušnosťou, jazykom či sexuálnou orientáciou sa postupne vžil pojem multikulturalizmus. Termín sa však používa v rôznych významových odlišnostiach a označuje často odlišné skutočnosti.

Multikultúrna výchova (multicultural/intercultural education) je široká oblasť teórie a výskumu, ako aj praktických aktivít školských a mimoškolských. Je to transdisciplinárna oblasť, v ktorej sa spájajú prístupy pedagogiky, kultúrnej antropológie, interkultúrnej psychológie, sociolingvistiky atď., ale predsa len podstata spočíva v pedagogike, lebo ide o určitý druh edukácie so špecifickým poslaním. Toto poslanie je odvodzované z presvedčenia, že na základe určitých vzdelávacích obsahov začlenených do školských kurikul a určitých vyučovacích postupov je možné formovať u žiakov pozitívne postoje k príslušníkom iných kultúr a pod. Ako však nižšie vysvetlíme, tento predpoklad, akokoľvek ušľachtilý, naráža v reálnom živote na vážne prekážky.

Aké základné koncepcie stoja za pedagogickou teóriou multikultúrnej výchovy. Rozlišujeme dve základné koncepcie:

- *Koncepcia (A):* Multikultúrna výchova je proces, ktorého prostredníctvom si jednotlivci majú vytvárať dispozície k pozitívnemu vnímaniu a hodnoteniu kultúrnych systémov odlišných od ich vlastnej kultúry a na tomto základe majú regulovať svoje správanie k príslušníkom iných kultúr.
- *Koncepcia (B):* Multikultúrna výchova je konkrétny vzdelávací program, ktorý zabezpečuje žiakom z etnických, rasových, náboženských a iných minorít také učebné prostredie a také vzdelávacie obsahy, ktoré sú prispôbené špecifickým jazykovým, kultúrnym a iným potrebám týchto žiakov.

V prípade koncepcie (A) ide o snahu začleňovať do školského vzdelávania také obsahy, z ktorých si žiaci osvojujú vedomosti a postoje o iných národoch a etnikách, o ich histórii, životnom spôsobe, tradíciách atď. Cieľom je, aby tieto naučené vedomosti a postoje eliminovali vznik predsudkov voči príslušníkom iných etníc a umožňovali tak bezkonfliktné spolužitie.

Podobne je tak v školských kurikulumoch iných štátov. Dnes je multikultúrna výchova súčasťou ich oficiálnej vzdelávacej politiky a je veľmi podporovaná aktivitami UNESCO, Rady Európy, Európskej únie atď. K tomu napomáha i veľký počet príručiek pre učiteľov, ktoré ich inštruujú, ako majú najlepšie realizovať multikultúrnú výchovu vo vyučovaní i mimo neho. Uplatňovanie multikultúrnej výchovy v školách môže prispievať k porozumeniu iným kultúram a spolužitiu s nimi najmä v situácii, kedy do mnohých európskych štátov sa zvyšuje imigrácia z neeurópskych krajín.

Lenže je tu jeden zásadný problém – tieto aktivity sa odohrávajú na úrovni tzv. *edukačných konštrukcií*, t. j. sú formulované ako plány, koncepcie, požiadavky v učebných osnovách, informácie v učebniciach, postuláty v dokumentoch vzdelávacej politiky. Ale aká je *edukačná realita*? Sú tieto plány a koncepcie multikultúrnej výchovy skutočne realizované v konkrétnej edukácii? A dospieva sa tak k nejakým pozitívnym a dlhodobým efektom?

O tom v oblasti multikultúrnej výchovy neexistujú vierohodné poznatky. Ako u niektorých iných oblastiach pedagogiky, plánuje sa akýsi ideálny predpoklad, o ktorom sa nevie, či je vôbec v praxi reálny. Pritom empirické výskumy týkajúce sa multikultúrnej výchovy prinášajú poznatky, ktoré nie sú v súlade s prehnaným optimizmom o ich významnom pozitívnom pôsobení na mladých ľudí. Uvedieme tu tri skupiny výskumných problémov a príslušných zistení (podrobnejšie Průcha, 1999):

1. Jednou zo základných otázok multikultúrnej výchovy je to, *v akom veku detí a z ktorých zdrojov vznikajú negatívne postoje voči príslušníkom iných rás alebo etníc*. Niektoré zahraničné výskumy zisťujú, že napr. rasové predsudky vznikajú už v pomerne nízkom veku detí (5-6 rokov) a vo vyššom veku sa skôr zvyšujú, ako by sa pôsobením školy znižovali.
2. *Postoje mladých ľudí k imigrantom*: V porovnávacích výskumoch realizovaných medzi mládežou v Kanade a Izraeli, teda v štátoch s vysokou imigráciou, sa zistilo, že žiaci a študenti síce proklamujú všeobecné pozitívne postoje k imigrantom, ale v hlbšej analýze sa ukazuje, že nejavia ochotu učiť sa od spolužiakov – imigrantov niečo z ich kultúry (jazyk, tradície, piesne a pod.). Existuje teda rozpor medzi proklamovaným pozitívnym postojom k imigrantom a nízkym záujmom o ich kultúru.
3. *Školské kurikula ako jeden zdroj kultúrnych predsudkov*: Vo výskumoch sa zisťuje, že i cez proklamáciu o multikultúrnej výchove v školskom prostredí sú učebnice v rôznych štátoch „kultúrne skreslené“. Prezentujú totiž taký obraz o susedných alebo iných národoch, etnikách a pod., ktorý môže viesť u žiakov k negatívnym postojom k nim (podrobnejšie Průcha, 1998). Tak napr. bolo dokázané, že americké učebnice sú svojím obsahom sebacentristické, t. j. zameriavajú sa len na dominantnú úlohu USA vo svete a národy Ázie prezentujú nie z hľadiska ich kultúry, ale kultúry americkej. Alebo niektoré súčasné ruské učebnice dejepisu navodzujú veľmocenské predsudky tým, že obhajujú expanziu cárskeho Ruska na Kaukaz a ospravedlňujú „historické nároky“ Ruska na tieto teritória.

Multikultúrna výchova je problematika, ktorá sa v súčasnosti veľmi rozvíja, má i svoje odborné časopisy, konferencie, pracoviská. Pracuje napr. medzinárodná organizácia *International Association for Intercultural Education*, usporiadajúca pravidelné kongresy atď. Ideu multikultúrnej výchovy je potrebné podporovať i v slovenskom prostredí, kde sa rovnako objavujú závažné interetnické konflikty. Teória multikultúrnej výchovy sa prednáša na niektorých pedagogických, filozofických a ďalších fakultách. Avšak teóriu multikultúrnej výchovy je nevyhnutné doplňovať výskumnými poznatkami o tom, ako je v skutočnosti realizovaná v praxi a aké skutočné efekty dosahuje.

1. ZÁKLADNÉ POJMY

Multikultúrna výchova (interkultúrne vzdelávanie) je všeobecne definovaná takto: „*Multikultúrna výchova je príprava na sociálnu, politickú a ekonomickú realitu, ktorú žiaci prežívajú v kultúrne odlišných stykoch s ľuďmi.*“ (Encyklopedia of Educational Research, New York 1982).

„Termín multikultúrna výchova vyjadruje snahy prostredníctvom vzdelávacích programov vytvárať spôsobilosť ľudí chápať a rešpektovať iné kultúry než svoju vlastnú.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 1998, s. 137).

Interkultúrne vzdelávanie umožňuje jedincovi rozvíjať chápanie a prijímať rôznorodosti ako pozitívny jav a hodnotiť rozdiely medzi ľuďmi z rôznych kultúr ako prínosné. Odlišnosť by nemala byť chápaná ako potenciálny zdroj konfliktov, ale ako príležitosť k vlastnému obohateniu. Interkultúrna výchova a vzdelávanie prispievajú k vytváraniu rešpektujúcich vzťahov medzi rôznymi kultúrami, aby bolo možné vyhnúť sa negatívnym udalostiam, ku ktorým dochádza v multikultúrnych spoločnostiach, nielen v majoritnej skupine, ako napr. odmietanie menšinovej skupiny (rasizmus, xenofóbia), ale tiež medzi menšinami, ako je asimilácia, akulturácia, strata kultúrnych hodnôt, strata individuálnej identity, opovrhovanie vlastnou kultúrou, násilná integrácia a adaptácia.

Interkultúrne vzdelávanie rozvíja konkrétne námety a integruje ich do globálnejších predstáv. Preto ponúkame interdisciplinárne aktivity, orientované na výchovu detí ako globálnych občanov, ktoré im umožňujú analyzovať a vyhodnocovať nové situácie, do ktorých sú zapojení. V multikultúrnom svete sú zvyky a spôsoby správania rôznych kultúrnych skupín, ktoré žijú spoločne, poznačené konfliktami a rozpormi, ale zároveň je v ňom plno možností pre vzájomné obohacovanie.

Interkultúrne vzdelávanie vedie študentov k rešpektovaniu neustále rastúcej kultúrnej rozmanitosti a otvára cestu rôznym spôsobom života, myslenia a chápania sveta. Žiaci sa pomocou vlastných vyjadrovacích prostriedkov učia komunikovať a spolupracovať s príslušníkmi odlišných sociokultúrnych skupín a sú vedení k tomu, aby si stále viac uvedomovali menej nápadné aspekty rôznych kultúr. Kritická analýza a pochopenie odlišností by mali utvárať motiváciu k vzdelávaniu a interkultúrnym výmenám ako dôsledok pocitu solidarity a schopnosti reflektovať sociálne a ekonomické nerovnosti.

Úvahy o vzdelávaní sa stávajú integrálnou súčasťou celkových ekonomických a kultúrnych plánov v mnohých krajinách. Valachová, D., Kadlečíková, Z., Butašová, A., Zelina, M. et. al. (2002, s. 39) upozorňujú, že vyspelé spoločnosti prikladajú zvláštny význam kvalite vzdelania pre celú populáciu. Uvedomujú si, že ľudský kapitál vložený do vzdelávania je tým najdôležitejším pre pokrok a prosperitu celej spoločnosti. Vplyv vzdelania má svoj význam aj pri zmiernení sociálnych problémov, s ktorými sa každá spoločnosť v menšej alebo väčšej miere stretáva. Z týchto skutočností treba vychádzať aj pri riešení otázok vzdelávania minoritnej spoločnosti.

V modernej spoločnosti, kde multikultúrna civilizácia utvára vzťahovú integritu národov, národností a etník, sa v súčasnej pedagogickej teórii i praxi prejavuje *trend multikultúrnej výchovy a vzdelávania*. „Multikultúrna výchova sa spravidla definuje v dvoch rovinách (Průcha, 1991, s. 269-276):

- ako proces, ktorý smeruje k vytváraniu určitých perцепčných, hodnotových, postojevých a interakčných dispozícií, vedomostí a schopností potrebných pre život v súčasnej multikultúrnej civilizácii,
- ako pedagogický program, ktorý má zabezpečovať vzdelávacie prostredie prispôsobené sociálnym, vzdelávacím a jazykovým potrebám žiakov v rozdielnych etnických, rasových, náboženských a iných minorít. Ide o rešpektovanie potrieb, ktoré majú jedinci z hľadiska vlastnej príslušnosti k určitej kultúre, čo sa týka predovšetkým príslušníkov etnických menšín, pričom ich kultúrne práva majú byť zachované.“

Základným cieľom multikultúrnej výchovy je postup od pasívneho postoja k aktívnej starostlivosti, ktorý sa premieňa aj do jej výchovných cieľov (Mistrík, 1999, s. 120):

- Schopnosť včleniť rôznorodé kultúry a spoločenstvá do svetovej histórie, schopnosť chápať ich diferencovaný a pritom sociálne rovnocenný vklad do svetovej kultúrnej histórie. Schopnosť prekonať egocentrický pohľad na svet.
- Schopnosť vidieť a chápať vzájomnú komunikáciu a dynamiku kultúr v histórii.
- Schopnosť viesť dialóg s inými kultúrami, prípadne snahu otvoriť sa a vstúpiť do aktívneho tvorivého dialógu s inými kultúrami.
- Schopnosť chápať vzťahy vlastnej kultúry s inými kultúrami. Schopnosť vidieť ich vzájomné ovplyvňovanie sa v histórii a snaha prijať toto ovplyvňovanie ako samozrejmosť.
- Schopnosť chápať popri výhodách aj obmedzenia vlastnej kultúry a iných kultúr.
- Schopnosť byť tolerantný a empatický voči iným kultúram a schopnosť starostlivosti o iné kultúry (alebo snaha o ňu).

J. Balvín (2004, s.144) uvádza, že *základom multikultúrnej výchovy je identifikovanie sa s podstatnými atribútmi svojho etnika, národa, osobitne s jeho duchovnou a materiálnou kultúrou. Identita s vlastnou kultúrou je predpokladom rozvoja schopnosti tolerance a akceptácie iných kultúr. Multikultúrna výchova spočíva v integrite týchto dvoch vzájomne sa podmieňujúcich fenoménov.*

2. MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA V EDUKÁCII RÓMSKÝCH ŽIAKOV

Ak sa teda pozeráme na *problém vzdelávania rómskych žiakov v kontexte multikultúrnej výchovy*, znamená to rozvíjať osobnosť rómskeho dieťaťa, akceptovať ho, brať ho také, aké je, vcítiť sa do jeho problémov, snažiť sa k nemu priblížiť. Spoznávať jeho vnútorný a vonkajší svet je možné len za predpokladu, že tento problém budeme vidieť v širších súvislostiach ako problém etický, politický, sociálny, zdravotný a výchovno-vzdelávací. (Balvín, 2004, s. 45).

Základom riešenia otázky spolužitia rómskeho etnika s majoritnou spoločnosťou podľa M. Portika (2003, s. 33) je ich *jazyková vybavenosť a vzdelanosť*, umožňujúca na jednej strane formovať spôsobilosti, názory, postoje a hodnotovú orientáciu, ktoré uspôsobia rómske etnikum integrovať sa do širšieho majoritného prostredia a na strane druhej formovať u nich vzťah a zodpovednosť k vlastnej kultúre.

Druhý aspekt problému spolužitia majoritnej spoločnosti s rómskym etnikom úzko súvisí s podstatou multikultúrnej výchovy, ktorá je zameraná na rozvoj schopnosti tolerovať iné kultúry alebo inak povedané, rozvoj schopnosti rešpektovať existenciu iných kultúr. Treba však povedať, že spoznanie odlišností a tolerovanie iných kultúr je len počiatočným štádiom multikultúrnej výchovy, je základom, ktorý umožňuje hlbšie pochopenie druhej kultúry tak, aby výsledkom bolo akceptovanie jej odlišností. Akceptovanie znamená empatiu inej kultúry, čo znamená aj schopnosť precítiť svet tak, ako nositelia danej kultúry. Je to oveľa aktívnejší prístup ako tolerancia (Mistrík, 1999, s. 122).

V týchto dimenziách *multikultúrna výchova vo vzťahu k rómskemu etniku* v škole by mala sledovať tieto úlohy (Poláková, 1999, s. 65):

- „optimalizovať vzájomné kontakty medzi deťmi rôznych etnických a národnostných skupín,
- učiť deti ako predchádzať a tiež konštruktívne riešiť konflikty medzi deťmi odlišných sociálnych, etnických a národnostných skupín,
- sprostredkovať deťom čo najviac informácií o menšinách, iných národoch a kultúrach,
- rozvíjať schopnosti tolerance a akceptácie odlišností,
- maximalizovať vzájomné kultúrne obohacovanie.“

V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že koncepčné ponímanie procesu multikultúrnej výchovy a vzdelávania vychádza z humanisticko-axiologickej podstaty kultivácie osobnosti. „*Multikultúrna výchova ako dôležitý humanizačný princíp* každej demokratickej spoločnosti musí byť včlenená nielen do obsahu vzdelávania, ale aj celkovým ponímaním výchovno-vzdelávacieho procesu.“ (Valachová, D., Kadlečíková, Z., Butášová, A., Zelina, M. et. al., 2002, s. 39).

Otázka rómskeho etnika je problémom majoritnej spoločnosti, ktorá k jeho riešeniu musí zaujať aktívny postoj založený na trendoch súčasnej multikultúrnej spoločnosti, ktorej cieľom je vytvoriť vzťahovú integritu národov, národností a etník na ideách humanizmu, s akceptovaním ich geokultúrnych osobitostí bez antagonizmov a predsudkov. To vyžaduje rozvoj osobnosti človeka s multikultúrnym myslením a cítením a formovať multikultúrnosť ako spôsobilosť človeka. Pri riešení problému vzdelávania rómskych detí to znamená rozvíjať osobnosť rómskeho dieťaťa, akceptovať ho

také, aké je, vcítiť sa do jeho problémov a snažiť sa mu priblížiť. Spoznávať jeho vnútorný a vonkajší svet je možné len za predpokladu, že tento problém budeme vidieť v širších súvislostiach.

Reflexiou postavenia rómskej society a základom pre komplexné riešenie rómskej problematiky na Slovensku boli *Koncepcné zámery vlády SR z roku 1997* (uznesenie vlády SR č. 796/1997) a *Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005-2014* (schválený Ministerstvom školstva SR dňa 8. 2. 2005). V ich kontexte v rezorte školstva boli prijaté v zmysle multikultúrnej výchovy zásady, ktoré umožňujú vytvárať adekvátne podmienky pre vzdelávanie rómskych žiakov. *Hlavnou úlohou je:*

- pripraviť a zaviesť špecifické programy rozvoja reči a komunikácie rómskych žiakov,
- vypracovať diferencovaný výchovno-vzdelávací program pre základné a stredné školy rešpektujúci osobitosti rómskych žiakov v obsahu, formách a metódach.

Neúspešnosť rómskych žiakov v podmienkach základnej a strednej školy je podmienená aj *jazykovou bariérou*. „Rómski žiaci v škole sa dostávajú do situácie, keď im nie je umožnené používať rómsky jazyk a slabá znalosť slovenského jazyka im bráni nielen rozvoju reči, ale aj brzdi ich kognitívny rozvoj“ (Fliegel, 1992, s. 48). Z tohto pohľadu vyššiu úspešnosť rómskych žiakov v základnej škole možno dosiahnuť špecifickou intenzívnou jazykovou prípravou.

Riešenie rómskej otázky úzko súvisí s *prípravou príslušníkov rómskej menšiny na spolužitie s majoritnou spoločnosťou*. To u rómskeho etnika vyžaduje na jednej strane formovať také spôsobilosti, názory, postoje a hodnotovú orientáciu, ktoré ho uspôsobia integrovať sa do širšieho majoritného prostredia a na strane druhej formovať u nich vzťah a zodpovednosť k vlastnej kultúre. V intenciách uvedeného poznamenávame, že multikultúrna výchova je dôležitá aj v príprave nerómskej väčšiny na spolužitie s Rómami, t. j. aj akceptácia rómskej kultúry a spôsobu života Rómov v pozitívnom zmysle slova.

Uvedomujeme si, že je to zložitý problém. Riešením nemôže byť to, čo považuje za správne majoritná spoločnosť. Nemožno uvažovať v intenciách na prispôbovanie Rómov. Treba premýšľať o vzájomnom procese koexistencie a kooperácie, založenom na dôkladnom poznaní odlišností kultúr. Zmenu v myslení rómskeho etnika nie je však možné dosiahnuť bez ich pričinenia, aktivity a vôle.

2.1 Integrácia rómskych žiakov

Kľúčovým koncepčným dokumentom zaoberajúcim sa integrovaným vzdelávaním rómskych detí a mládeže sú *Základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunit* č. 278/2003 z 23. apríla 2003 a *Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže*, schválená Ministerstvom školstva SR v roku 2004.

Integrované vzdelávanie cieľovej skupiny rómskej populácie vychádza z poňatia integrácie ako vyváženej a stabilnej možnosti etnickej skupiny zúčastňovať sa spoločensko-ekonomického života krajiny na základe rovnakých príležitostí, bez ohrozenia svojej jazykovej a kultúrnej identity, ktorá svojou špecifickosťou prispieva do kultúrneho bohatstva spoločnosti.

Integrované vzdelávanie je v tomto materiáli vnímané ako:

- súčasť existujúcej výchovno-vzdelávacej sústavy,
- vnútorne diferencovaný systém, rešpektujúci osobnostné, sociálne a kultúrne špecifiká jednotlivcov,
- vertikálne usporiadaný a komplementárny podporný systém umožňujúci zníženie a elimináciu sociálnej exklúzie časti rómskeho obyvateľstva v oblasti vzdelávania.

Už v úvode sme uviedli ako jeden z prístupov v edukácii integráciu rómskych žiakov. Východiskom pochopenia významu zavádzania tohto prístupu do edukačnej praxe je najmä poznanie špecifik rómskeho etnika, rómskej rodiny aj rómskeho žiaka, ktoré sme charakterizovali v predchádzajúcich častiach práce.

Podľa nášho názoru v oblasti edukácie rómskych žiakov je dôležitou otázkou aj *diferenciácia*. Tejto problematike sa venujú predovšetkým Porubská (2000, 2001, 2003), Kurincová (2000, 2001, 2003) a Seidler (2001). Otázky diferenciácie vystupujú tým naliehavejšie, čím viac od jedincov požadujeme, a čím presnejšie vymedzíme ciele a náplň výchovy a vzdelávania.

Otázka diferencovania je veľmi citlivou oblasťou, a preto sa pri jej uplatňovaní v praxi musíme vyhnúť neuváženému rozdeľovaniu žiakov do skupín, prípadne do tried. „Aplikovanie diferencovaného vyučovania a diferencovaného prístupu k žiakom si nevyhnutne vyžaduje uznávanie a rešpektovanie individuálnych osobností žiakov a najmä to, aby sme na základe diferencovaného prístupu umožnili plnohodnotný rozvoj každého žiaka.“ (Porubská, G., 2001, s. 21).

V kontexte približovania sa Slovenska ku vyspelým krajinám Európskej únie je našou prioritnou úlohou *integrácia rómskych žiakov do systému bežných základných škôl* a prispôsobenie obsahu vzdelávania špecifickým potrebám rómskych žiakov a zavádzať do výchovno-vzdelávacieho procesu nové postupy a alternatívne programy s využitím vonkajšej a vnútornej diferenciácie pri rešpektovaní mentálnej, emocionálnej a sociálnej úrovne žiakov. (www.education.gov.sk: Informatívno-metodický materiál k integrácii žiakov so špeciálno-pedagogickými potrebami do základných škôl. MŠ SR Bratislava, 1999).

Vzhľadom na osobitosti a odlišnosti rómskych detí podľa Vašeka (1996, s. 110-116) vo výchovno-vzdelávacom procese sa vyžaduje osobitný prístup v ich vzdelávaní, t.j. môžeme ich z pedagogického aspektu považovať za *deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami* predovšetkým z týchto dôvodov:

- Rómsky žiak prichádza do školy z prostredia s odlišnou sociálnou a kultúrnou tradíciou oproti bežnému prostrediu v majoritnej spoločnosti.
- Rodinné prostredie rómskym žiakom poskytuje odlišnú hierarchiu hodnôt.
- V mnohých prípadoch je odlišný materinský jazyk.
- Sociálne a materiálne prostredie obmedzuje možnosti detí získať podobné skúsenosti ako deti zo štandardných rodinných podmienok.
- Rodinné a výchovné prostredie rómskych detí často nepôsobí dostatočne podnetne na rozvíjanie ich rozumových schopností.

Bajo, Vašek (1994, s. 96) uvádzajú, že v praxi je potrebné v základných školách s vysokou koncentráciou rómskych žiakov *realizovať školskú integráciu v dvoch formách*:

1. Individuálna integrácia v základnej škole, keď žiak je zaradený do bežnej triedy,
2. Integrácia v špeciálnej triede základnej školy, kde sú zaradení žiaci s rovnakými alebo podobnými špeciálno-pedagogickými problémami.

„Rómski žiaci sú často diagnostikovaní ako žiaci s mentálnym postihnutím, i keď teória a prax v školách dokazuje, že väčšinou nejde o organicky podmienenú mentálnu retardáciu, ale o znížené mentálne schopnosti rómskych žiakov, ktoré hodnotíme ako sociálne podmienenú mentálnu retardáciu a chápeme ju ako vývinovú anomáliu, ako obmedzený alebo oneskorený vývin, ktorý vhodnou špeciálno-pedagogickou intervenciou a skvalitnením sociálneho a rodinného prostredia môžeme výrazne akcelerovať“ (Vašek, 1996, s. 94).

Integrovaní rómski žiaci v bežných triedach ZŠ alebo v špeciálnych triedach majú oveľa lepšiu pedagogickú i sociálnu prognózu a v budúcnosti aj uplatnenie na trhu práce, ako tí žiaci, ktorí plnia povinnú školskú dochádzku v špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých.

3. MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA

3.1 Ciele multikultúrnej výchovy

Základným cieľom multikultúrnej výchovy je podpora a upevňovanie vzájomných vzťahov medzi sociokultúrnymi skupinami, predovšetkým medzi majoritou a minoritami.

Tento cieľ kladie na príslušníkov všetkých sociokultúrnych skupín (nielen majoritnej) nasledujúce nároky:

- uvedomiť si, že rozmanitosť a rôznosť je založená na bezpodmienečnej rovnosti,
- snažiť sa poznať odlišné kultúrne identity a rešpektovať ich ako rovnocenné,
- naučiť sa riešiť konflikty pokojnou cestou.

Pedagógovi, ktorý chce realizovať obsahy, metódy a princípy multikultúrnej výchovy na strednej škole či strednom odbornom učilišti, pravdepodobne najlepšie poslúži táto definícia:

Cieľom multikultúrnej výchovy je pripravovať žiakov na život v kultúrne pluralitnej spoločnosti tak, že ich vybaví potrebnými interkultúrnymi kompetenciami.

Tieto *kompetencie* sú:

- vedomosti o rôznych etnických a kultúrnych skupinách žijúcich v slovenskej a európskej spoločnosti,
- schopnosti orientovať sa v kultúrne pluralitnom svete a využívať interkultúrne kontakty a dialóg na obohatenie seba i druhých,
- postoje tolerancie, rešpektu a otvorenosti k odlišným skupinám a životným formám, vrátane vedomia potrebnosti osobnej angažovanosti.

Ďalším cieľom multikultúrnej výchovy je *rozvoj schopností žiakov*:

- pochopenie bohatstva ľudskej kultúry,
- kultúra, tolerancia a empatia,
- schopnosť rozoznávať a chápať kultúrne minority,
- reflexia kultúrnej sebaidentity žiakov,
- osvojenie si niektorých modelových metodík multikultúrnej výchovy.

Rozvoj poznania žiakov - tvoria poznatky o:

- základných teoretických prístupoch ku kultúre,
- mieste kultúrnych hodnôt v živote človeka,
- štruktúre a fungovaní kultúry,
- vonkajších vyjadreniach kultúry,
- cieľoch výchovy k interkultúrnemu porozumeniu,
- metódach multikultúrnej výchovy.

Ciele multikultúrnej výchovy – oblasti:

1. Vedomosti a porozumenie

Žiaci

- rozumejú historickému zakotveniu vlastnej sociokultúrnej skupiny,
- rozumejú historickému zakotveniu rôznych sociokultúrnych skupín žijúcich v regióne, v Slovenskej republike, v Európe a vo svete,
- vedia, ako sociokultúrne zázemie posilňuje a obmedzuje identitu jedinca,
- sú schopní rozpoznať, analyzovať a kriticky hodnotiť rôzne aspekty a prejavy odlišných sociokultúrnych vzorcov,
- poznajú fyzické, spoločenské a psychické potreby, ktoré sú spoločné všetkým ľuďom,
- poznajú spôsoby, ktorými sa ľudské spoločenstvá rôznych typov vzťahujú k týmto základným potrebám.

2. Zručnosti a schopnosti

Žiaci

- dokážu prispievať k nekonfliktnému spolužitiu rôznych sociokultúrnych skupín v prostredí občianskej spoločnosti,
- dokážu čeliť prejavom intolerancie a diskriminácie.

3. Postoje

Žiaci

- rešpektujú rôzne aspekty a prejavy odlišných sociokultúrnych vzorcov,
- považujú za užitočné aktívne sa zapojiť do potláčania prejavov intolerancie a diskriminácie,
- považujú za samozrejmosť podieľať sa na primeranom a spravodlivom riešení konfliktov vzniknutých na základe sociokultúrnej odlišnosti.

3.2 Etapy procesu multikultúrnej výchovy

Multikultúrna výchova je dlhodobý proces, v priebehu ktorého prechádzajú účastníci hlbokou osobnostnou premenou. Vzhľadom k tomu, že etnocentrizmus a xenofóbia sú do istej miery vlastné všetkým kultúrnym spoločenstvám, nie je jednoduché tieto často hlboko zakorenené postoje meniť. Preto by celý proces multikultúrnej výchovy mal postupovať v etapách:

1. Žiaci si seba samých predstavujú z vonkajška

Žiaci

- prehodnocujú vnímanie kladov a záporov v našom svete, v našej realite,
- smerujú k pochopeniu, že naše myslenie, životný štýl, zvyky, tradície sú len jedným z možných spôsobov reakcie na svet,
- uvedomujú si, že existujú i iné spôsoby vnímania sveta, ktoré nie sú lepšie ani horšie, len iné,
- vysvetľujú „samozrejmosti“ nášho vnímania sveta niekomu, kto k „nám nepatrí“. Toto vysvetľovanie napomáha narušiť pevnú istotu o prirodzenom charaktere „samozrejmeho“ či „normálneho“.

2. Žiaci sa učia rozumieť svetu a dobe, v ktorej žijeme

Žiaci sú vedení k pochopeniu, že:

- Práve rozmanitosť a rozdielnosť zabezpečuje dynamiku vývoja, vývoj je dôsledkom stretávania a prelínania rôznych náhľadov na svet. Najrýchlejšie sa rozvíjajú tie spoločnosti, ktoré sú v kontakte s odlišnými kultúrami. Izolácia kultúry znamená jej stagnáciu.
- Kultúry sa navzájom potrebujú. Každá kultúra má čo ponúknuť; disponuje zaujímavými, inšpiratívnymi a efektnými spôsobmi zvládania sveta. Kombinácia týchto spôsobov môže uľahčovať ľudskú existenciu všetkých kultúr.
- Európa nie je celá planéta, ale len malý výbežok Ázie. Väčšina obyvateľov planéty pozerá na svet a život inak ako Európania.
- 20. a 21. storočia sú len nepatrným zlomkom v dejinách človeka, ľudia po celé roky žili inak, než žijeme dnes. Spôsob ich chápania sveta im však rovnako ako nám umožňoval materiálnu i duchovnú existenciu.

3. Žiaci sa zoznamujú s odlišnou realitou – inými pohľadmi na svet, inými spôsobmi myslenia

Žiaci

- analyzujú spôsoby získavania informácií o iných kultúrach,
- posudzujú, nakoľko reálne sú obrazy, ktoré si tvoríme o odlišných spoločnostiach, a nakoľko sú determinované našimi skoršími domnienkami o nich,
- skúmajú, ako informujú médiá o iných sociokultúrnych skupinách a akým spôsobom ovplyvňujú naše myslenie,
- smerujú k uvedomeniu, že neexistujú „nadradené“ a „podradené“ kultúry, že každá kultúra predstavuje špecifickú a účinnú reakciu na rôzne prostredia a okolnosti,
- hľadajú a analyzujú príčiny, prečo sú iné kultúry tak často chápané negatívne,
- smerujú k poznaniu, že v každej kultúre existujú pozitívne aspekty, ktoré nás môžu obohatiť, a negatívne aspekty, ktoré môžeme kritizovať. Záleží na tom, čo si vyberieme.

4. Žiaci sa učia rozumieť kultúrnej rozmanitosti

Žiaci

- sú vedení k pochopeniu, že kontakty a vzťahy medzi odlišnými kultúrami sú obohacujúce nielen pre jednotlivca, ale aj pre celú spoločnosť. Poznávanie inej kultúry môže byť zdrojom zábavy a potešenia,
- smerujú k poznaniu, že kultúra má zároveň potenciál odovzdávať pozitívne aspekty iným a zároveň od nich pozitívne aspekty preberať,
- hľadajú spôsoby, ako sa môžeme vyrovnáť unáhleným úsudkom o „cudzích, podivných“ kultúrach a životných štýloch,
- hľadajú spôsoby, ako môžeme čeliť pocitom nebezpečenstva pri stretnutí s „iným“,
- učia sa stratégiám, ako čo najlepšie zužitkovať možnosti, ktoré sa naskytujú pri stretávaní s „iným“, k obohateniu vlastnej identity.

3.3 Metódy multikultúrnej výchovy

V multikultúrnej výchove vzdelávania je kladený dôraz na interakciu medzi učiteľom a žiakom a medzi žiakmi navzájom. Žiak nie je len pasívnym objektom edukácie, nádržou, do ktorej vlievame údaje, aby sme potom vyžadovali ich čo najpresnejšie zopakovanie. Žiak je zdrojom nápadov a informácií, aktérom, ktorý ovplyvňuje, modifikuje, obohacuje a v niektorých prípadoch sám vedie edukáciu. Vzdelávací proces, ktorý má ambíciu presadzovať hodnoty tolerance, rešpektu a solidarity, sa minie účinkom, pokiaľ bude presadzovaný autoritatívnymi metódami. Multikultúrna výchova sa nezaobíde bez rozvíjania a principiálneho dodržiavania stratégií zdvorilosti, efektívnej komunikácie, zmysluplnej diskusie, konštruktívnej spolupráce a kritického myslenia.

Máloktorá metóda, forma či princíp sa v praxi vyskytuje v celkom čistej podobe, väčšina aktivít kombinuje väčšie množstvo prístupov. Tu, bez nárokov na úplný výpočet interaktívnych metód, uvádzame len najčastejšie využívané metódy.

1. Diskusia

Diskusné metódy sú vhodné k vyjasňovaniu vlastných postojov, formulácii názorov, rozvíjaniu schopnosti racionálnej argumentácie a schopnosti počúvať. Diskusia prechádza všetkými formami interkultúrneho vzdelávania a často slúži ako prostriedok reflexie predošlých aktivít, je priestorom pre vyjadrenie žiakov a zároveň spôsobom, ako zhrnúť či zhodnotiť všetko, čo bolo povedané v predchádzajúcich častiach edukácie. Téma diskusie musí byť zaujímavá, vhodne formulovaná, adekvátne znalostiam a schopnostiam žiakov. Aby mohol učiteľ účinne diskusiu viesť, mal by si sám usporiadať svoje vedomosti a získať základné informácie týkajúce sa diskusnej témy, pripraviť sa na možné reakcie žiakov, formulovať argumenty pre a proti navrhovaným riešeniam problémov a napísať si otázky, ktorými je možné diskusiu rozprúdiť. Pred začatím diskusie je vhodné dohodnúť sa so žiakmi na základných pravidlách konštruktívnej diskusie.

2. Brainstorming

Metóda brainstormingu spočíva v rýchлом zhromažďovaní a zapisovaní nápadov, námetov, informácií. Cieľom je vyprodukovať čo najviac myšlienok alebo prerokovať nejaké témy zo všetkých možných uhlov v minimálnom čase. V počiatočnej fáze brainstormingu je dôležité podporovať u žiakov produkciu akýchkoľvek nápadov bez hodnotenia, až v ďalšej fáze sa nápady a informácie trieda, opravujú, hodnotia či vylučujú. Podobne ako v diskusii je potrebné dbať, aby téma bola dostatočne jasne formulovaná. Brainstorming je užitočný v počiatočných fázach jednotlivých lekcií, keď učiteľ potrebuje rýchle zistiť, aké informácie už žiaci o téme vedia, prípadne aké postoje zaujímajú. Zhromaždené údaje sa potom stávajú východiskom ďalšej činnosti, či už to bude výklad, diskusia či iná metóda vyučovania.

3. Skupinové vyučovanie

Skupinové vyučovanie je forma práce v skupinách menších než trieda, ktorá vyžaduje tímové úsilie, kooperáciu, vzájomnú pomoc žiakov a kolektívne riešenie problémov. Žiaci spoločnou prácou všetkých členov skupiny plnia určitú úlohu – riešia nejaký problém.

Sociálna klíma skupiny dáva lepšie možnosti pre uplatnenie jednotlivcov. Znižujú sa zábrany, tréma, hanblivosť pred veľkou skupinou, vedomie veľkej zodpovednosti za prejav pred väčším počtom žiakov. Malá skupina je oveľa prirodzenejšia a bližšia životným situáciám ako školská trieda. Práca v skupinách umožňuje prebrať tému z rôznych pohľadov, kedy každá skupina dostane odlišné úlohy a má za cieľ v krátkosti prezentovať výsledky svojej práce ostatným. Veľkosť skupiny by nemala presiahnuť 6 členov a učiteľ musí dbať na to, aby skupiny boli heterogénne (vhodné použiť metódu náhodného delenia).

4. Situačné hry a dramatizácia

Tieto metódy podnecujú k hravej činnosti, rozvíjajú efektívnym spôsobom myslenie žiaka, jeho tvorivosť, voľnú aktivitu a tiež estetický a mravný cit.

Dramatizácia umožňuje žiakom zahrať si rolu, ktorú vyžaduje cieľ edukácie. Stotožnením sa s novou rolou získava žiak schopnosť empatie, ktorou oživuje predchádzajúce skúsenosti a môže ich potom porovnávať s novozískanými skúsenosťami v novej roli. Prehrávaním rolí žiaci nacvičujú situácie, do ktorých sa pravdepodobne budú dostávať v multikultúrnej realite. Učiteľ by mal mať na pamäti, že zmyslom nie je dokonalé „herecké“ stvárnenie situácie, ale vyjadrované postoje, názory a stratégie jednania.

5. Kritické myslenie

Kritické myslenie nepredstavuje špecifickú metódu práce, ale ide skôr o ideálnu kompetenciu, ktorú chceme u žiakov vypestovať. Na rozvoj kritického myslenia sú v tejto príručke zamerané predovšetkým aktivity kritickej analýzy textov. Žiaci by mali byť schopní pozorne čítať texty, roztriediť jednotlivé informácie, rozlíšiť, čo sú fakty, čo názory, čo interpretácia, označiť, ktoré informácie už poznajú, a naopak, ktoré sú pre nich nové, či prekvapujúce, ktoré údaje považujú za

nepravdepodobné, s ktorými názormi súhlasia a s ktorými nie, a na základe takto roztriedených fragmentov si vytvoriť kritický názor na celý text.

Aby učiteľ mohol úspešne viesť žiakov ku kritickej analýze textov, mal by tieto texty dopredu dobre poznať a v ideálnom prípade si pripraviť otázky, ktorými bude analýzu motivovať, viesť a posunovať požadovaným smerom.

6. Projektové vyučovanie

Projektové vyučovanie je dlhodobá metóda, pri ktorej žiak, skupina žiakov alebo triedny kolektív pracuje na riešení určitého problému či spracováva zadanú tému. V priebehu práce na projekte sa žiaci učia organizovať zložité študijné a pracovné úlohy. Projektové vyučovanie môže v kontexte tejto príručky tvoriť akúsi alternatívu alebo doplnok navrhnutých aktivít alebo ich častí. Projekt môže uľahčiť prácu učiteľa, pokiaľ napríklad zadá skupine žiakov, aby zistili všetky dostupné informácie o niektorej minorite v Slovenskej republike a pripravili prezentáciu výsledkov svojej práce. Je samozrejme vhodné, aby učiteľ navrhol žiakom konkrétnejší plán a štruktúru projektu, aby sledoval vývoj práce a čiastkové výsledky so žiakmi konzultoval.

Okrem uvedených metód sa v multikultúrnej výchove môžu využívať ďalšie metódy. Sú to napríklad metódy podľa Kominarca, Kominarcovej (Prešov, 2005):

1. Metódy z hľadiska vzniku a vývoja:

- klasické metódy,
- moderné metódy.

2. Metódy z hľadiska obsahu a realizácie multikultúrnej výchovy:

- didakticko-empirické metódy,
- kultúrno-všeobecné metódy.

3. Metódy z hľadiska štýlu učenia:

- kognitívny štýl,
- komunikačný štýl .

4. Metódy z hľadiska štruktúry osobnosti:

- metóda objasňovania,
- metóda presvedčovania,
- metóda príkladovania,
- metóda cvičenia,
- metóda zhodnocovania.

5. Metódy z hľadiska zdroja podnetov:

- prednášky,
- písomné materiály,
- počítačové programy,
- filmy (video, DVD).

6. Metódy problémového učenia:

- metóda inscenačnej hry,

- metóda prípadových štúdií,
- multikultúrne cvičenia.

3.4 Zásady interaktívnej edukácie a úspešnej diskusie

Zásady interaktívnej edukácie:

- Podporujte tvorivú atmosféru v triede.
- Podnecujte vytvorenie atmosféry dôvery a spolupráce.
- Začínajte s tým, čo je všetkým dôverne známe, s čím majú študenti vlastnú skúsenosť.
- Formulujte aktuálne a prítiažlivé témy, uvádzajte príklady z bezprostredného okolia.
- Zadávajte stručne, jasne a konkrétne sformulované úlohy.
- Dbajte, by mal každý žiak priestor k sebvýjadreniu, každému venujte pozornosť.
- Pracujte s konfliktom – neutekajte od neho, núťte účastníkov k vyjasňovaniu stanovísk, zdôrazňujte styčné body odlišných názorov, podnecujte hľadanie všestranne prijateľného konsenzu.
- Venujte dostatok času hodnoteniu aktivít.

Spoločné hodnotenie so žiakmi

- Podporujte žiakov k vyjadrovaniu pocitov a myšlienok, ktoré v priebehu aktivít mali.
- Čo sa dozvedeli o sebe samých, o ostatných, o fungovaní medziľudských vzťahov.
- Pýtajte sa žiakov, ktoré názory a postoje v priebehu aktivít zmenili a prečo.

Individuálne učiteľovo hodnotenie

- Preberte si, ako aktivita prebiehala, kde sa odchyľila od predpokladaného priebehu a prečo. Čo prekvapivého do nej vniesli žiaci, náhoda, okolnosti.
- Odpovedzte si na otázku, do akej miery boli naplnené definované ciele.

Zásady úspešnej diskusie

- Pozorne počúvaj a rešpektuj právo všetkých na to, aby sa vyjadrili.
- Neskáč ostatným do reči.
- O slovo sa hlas vtedy, keď máš čo povedať.
- Snaž sa, aby to, čo hovoríš, nadväzovalo na obsah predchádzajúceho prejavu.
- Na začiatku prejavu je užitočné zhrnúť, čo bolo povedané skôr.
- Keď dostaneš slovo, hovor stručne, zrozumiteľne a k veci.
- Snaž sa rozlišovať medzi faktami a svojimi názormi či prianím.
- Nerozčuľuj sa, hnev ti môže len uškodiť. Zostaň pokojný a sústredený.

- Nikoho neurážaj, polemizuješ s názormi ostatných, nikdy s ich osobou.
- Pamätaj, že zmyslom diskusie je dohodnúť sa – dosiahnuť riešenie.

3.5 Štandardy pre multikultúrnú výchovu

Aby sme komplexne pochopili uplatňovanie teórie multikultúrnej výchovy v práci pedagogického zamestnanca, nároky na jeho výchovno-vzdelávaciu činnosť cez nové kompetencie, uvádzame tie, ktoré predložil Erich Mistrík (1999) v multikultúrnej výchove v príprave učiteľov ako rámec kurikula pre univerzity:

Obsahové štandardy

Učiteľ by mal poznať kultúru svojho regiónu a svojho národa. Aby učiteľ dosiahol tento štandard, mal by:

- poznať históriu svojej kultúry,
- poznať vzťahy svojej kultúry k iným kultúram,
- poznať miesto svojej kultúry v euro-atlantickej civilizácii,
- sledovať súčasnú kultúru svojho regiónu a národa.

Učiteľ by mal poznať iné kultúry. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- identifikovať, ktoré kultúry sa vyskytujú v jeho okolí,
- rozumieť odlišnostiam euro-atlantickej kultúrnej tradície od iných tradícií,
- poznať základné dáta z najväčších svetových kultúr,
- analyzovať neznáme kultúrne produkty z iných kultúrnych tradícií.

Učiteľ by mal poznať kultúru Slovenskej republiky. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- poznať, aké kultúrne tradície vytvárali a vytvárajú kultúru Slovenska,
- uvedomovať si vzťahy medzi rôznymi etnikami a sociálnymi vrstvami na Slovensku a poznať základné dáta z ich kultúr,
- rovnocenne a nezaujaté zhodnocovať prínos rôznych etník pre kultúrnu tradíciu Slovenska.

Učiteľ by mal poznať základné kategórie pre opis kultúrnych fenoménov. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- študovať základy relevantných vedných disciplín – filozofie, kultúrnej antropológie, sociológie, estetiky, etiky, religionistiky, histórie,
- rozlišovať rôznorodé funkcie kultúry.

Výkonové štandardy

Schopnosti

Učiteľ by mal mať schopnosť prezentovať uvedomelú kultúrnu identitu. Aby dosiahol tento štandard, mal by byť schopný:

- pomenovať a vyjadriť kultúrnu tradíciu, ku ktorej sa hlási, a preukazovať porozumenie tejto tradície,
- predpokladať reakcie žiakov na učiteľovu kultúrnu identitu,
- uvedomovať si vzťah medzi svojou kultúrnou identitou a predmetom, ktorý vyučuje.

Učiteľ by mal byť empatický voči kultúrnej rôznorodosti, voči iným kultúrnym tradíciám. Aby dosiahol tento štandard, mal by byť schopný:

- vyhľadávať kultúrne artefakty z iných kultúr, analyzovať a interpretovať ich,
- rešpektovať kultúrne tradície a kultúrne identity svojich žiakov, podnecovať ich k vzájomnej úcte, neustále vyhodnocovať kultúrnu rôznorodosť triedy,
- podporovať prejavy rôznych kultúrnych tradícií v triede a pomáhať riešiť konflikty medzi nimi.

Učiteľ by mal rešpektovať individuálne potreby žiakov. Aby dosiahol tento štandard, mal by byť schopný:

- chápať a vyhodnocovať individuálne potreby žiakov,
- rešpektovať rozdiely v štýloch učenia u svojich žiakov,
- podnecovať „samoučiace“ postupy u svojich žiakov,
- uvedomovať si vplyv „skrytého kurikula“ (atmosféry a organizácie školy) na žiakov a prispôbovať tomu svoje metodické postupy.

Učiteľ by mal ovládať pestré pedagogické metódy vhodné na rozvoj kultúrnej rôznorodosti. Aby dosiahol tento štandard, mal by byť schopný:

- používať metódy, ktoré rozvíjajú vyššie kognitívne funkcie žiakov,
- používať metódy, ktoré rozvíjajú nekognitívne zložky osobnosti žiakov, ako je emocionalita, motivácia, sebaregulácia, socializácia, predstavivosť a iné,
- vytvárať si individuálne metodické postupy rešpektujúce osobitosti jeho žiakov,
- zadávať provokujúce úlohy, na ktorých riešenie existuje viacero ciest, tvorivé, divergentné úlohy,
- nachádzať kultúrne súvislosti v rôznych úlohách, ktoré sa počas vyučovania vyskytnú,
- používať na hodinách materiál pochádzajúci z rôznych kultúr,
- vedieť transformovať učebné osnovy do učebných plánov vhodných pre jeho triedu.

Zručnosti

Učiteľ by mal mať rozvinuté komunikačné zručnosti. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- vedieť pracovať s informačnou technológiou a internetom, vedieť zrozumiteľne a jednoznačne vyjadrovať, čo si myslí a cíti,
- pozorne počúvať druhých ľudí,
- vedieť klásť otázky,
- využívať verbálne a neverbálne vyjadrovacie prostriedky v komunikácii,
- umožňovať rôznorodé spôsoby komunikácie v triede,
- odhaľovať rutinné správanie a rutinné reakcie u žiakov,
- používať konštruktívnu spätnú väzbu, konštruktívnu škriepku.

Učiteľ by mal kriticky myslieť. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- analyzovať a interpretovať fakty a skutočnosti okolo seba,
- uvedomovať si vlastné predsudky a poukazovať na predsudky iných,
- odhaľovať rutinné spôsoby myslenia,
- variabilne pristupovať k svojmu okoliu,
- predpokladať vznik rôznorodých situácií v triede a vedieť sa v nich orientovať.

Učiteľ by mal byť jazykovo zdatný. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- ovládať okrem materinského jazyka aspoň jeden jazyk v písanej a hovorenej podobe,
- chápať kultúrno-historické postavenie svojho materinského jazyka,
- rozumieť kultúrno-historickému postaveniu jazykov, ktoré sú materinskými jazykmi jeho žiakov,
- vedieť pomenovať svetové jazyky a regionálne nadnárodné jazyky.

Učiteľ by mal ovládať rôzne postupy na riešenie konfliktov. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- otvorene a presne vyjadrovať svoje názory a záujmy a viesť iných k tomu istému,
- vedieť zaujať stanovisko, vyjadriť ho a argumentovať, v prospech tohto stanoviska vedieť vyjednávať,
- vedieť tvoriť kompromisy a hľadať konsenzus,
- vedieť riadiť prácu a komunikáciu v kultúrne rôznorodej skupine,
- vedieť vytvárať a udržiavať v triede psychicky bezpečné prostredie,
- odosobniť sa, urobiť dereflexiu.

Učiteľ by mal používať rôznorodé hodnotenie žiakov. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- využívať rôzne diagnostické metódy na zisťovanie stavu vedomostí, zručností, schopností a postojov žiakov, uskutočniť diferenciálnu diagnostiku na základe „culture free“ diagnostiky,

- využívať formálne aj neformálne hodnotenie,
- rozlišovať spätnú väzbu žiakov v priebehu práce od výsledného komplexného zhodnotenia výsledku práce,
- rešpektovať kultúrnu rôznorodosť žiakov v ich citlivosti na rôzne spôsoby hodnotenia,
- nerozlišovať v hodnotení na základe farby pleti, pôvodu, pohlavia, majetku a podobne, vyhýbať sa v hodnotení akejkoľvek diskriminácii,
- využívať rôzne stratégie a formy hodnotenia – kontrolnú, motivačnú, diagnostickú, didaktickú, projektovú – pre triedu ako celok, aj pre jednotlivých žiakov,
- vedieť pracovať s rôznymi pomôckami na hodnotenie – otázky, testy, portfólio, obrázky, mimika a gesto, známka a podobne,
- pozitívne hodnotiť interkultúrne kompetencie žiakov,
- využívať hodnotenie na rozvoj životných stratégií detí, a nie na kontrolu osvojených informácií.

Učiteľ by mal vytvárať pedagogické materiály vhodné na multikultúrnú výchovu. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- reflektovať zvláštnosti svojho regiónu a svojich žiakov, vedieť ich pretransformovať do špecifických materiálov a do špecifických metód,
- vedieť skonštruovať jednoduchšie pedagogické materiály, ktoré môže používať samostatne alebo ako doplnky k celoštátnym učebniciam alebo individuálne vzdelávacie a edukačné stratégie (IVP alebo IEP),
- prinášať do triedy artefakty z rozličných kultúrnych tradícií,
- riadiť prácu žiakov s veľmi rôznorodými kultúrnymi artefaktmi,
- podporovať žiakov v ich vlastnom výbere učebných pomôcok,
- poskytovať žiakom učebné materiály z iných kultúrnych tradícií,
- vnášať do vyučovania materiály z reálneho života žiakov,
- zamedziť vstup takých učebných materiálov, ktoré by podnecovali akúkoľvek formu diskriminácie.

Osobnostné štandardy

Postoje

Učiteľ by mal pozitívne hodnotiť rôznorodosť ľudí. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- chápať nevyhnutnosť a komplexnosť diferencovanosti v kultúrnych tradíciách ľudstva,
- pozitívny vplyv rôznorodosti pre rozvoj ľudskej spoločnosti a kultúry,
- chápať rôznorodosť ako neodstrániteľnú vlastnosť ľudstva,
- rešpektovať rôznorodosť ciest k ľudskému šťastiu,
- uvedomovať si neopakovateľnú hodnotu jedinca.

Učiteľ by mal pozitívne hodnotiť jednotu ľudstva a spoluprácu medzi ľuďmi. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- vážiť si ľudstvo ako jedinečné obyvateľstvo Zeme,
- chápať nevyhnutnosť spolupráce medzi ľuďmi ako podmienku prežitia a ako podmienku zdravého rozvoja,
- vážiť si vzájomnú podporu ľudí v rôznych aktivitách,
- podporovať vzájomné pochopenie a spoluprácu medzi ľuďmi.

Učiteľ by mal mať rozvinutú osobnostnú sebareflexiu. Aby dosiahol tento štandard mal by:

- neustále overovať východiská svojho svetonázoru,
- reflektovať svoje rôzne sociálne roly a zvlášť komplexne reflektovať rolu učiteľa,
- vyhľadávať, analyzovať a interpretovať odlišné pohľady na svet,
- snažiť sa odstraňovať svoje predsudky,
- snažiť sa o metakognitívny prístup k edukácii.

Učiteľ by mal byť zástancom kultúrneho relativizmu. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- chápať každú kultúru ako neopakovateľný sociokultúrny systém,
- nenadradovať žiadnu kultúru inej.

Učiteľ by mal odmietnuť akékoľvek centristické tendencie vo svojom svetonázore a u iných ľudí. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- odmietat' sexizmus z mužskej i ženskej strany,
- odmietat' akúkoľvek formu rasizmu a etnickej diskriminácie,
- odmietat' akúkoľvek formu vyvyšovania sa jednej kultúry a znevažovania iných kultúr,
- odmietat' akúkoľvek diskrimináciu a znevažovanie na základe veku,
- odmietat' akúkoľvek formu regionálnej diskriminácie a diskriminácie na základe krajiny pôvodu človeka,
- odmietat' vyvyšovanie niektorých sociálnych skupín nad iné a akúkoľvek diskrimináciu na základe sociálneho pôvodu človeka.

Učiteľ by si mal vážiť a rešpektovať princípy demokracie. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- vážiť si a rešpektovať právnosť,
- rešpektovať práva väčšiny a práva menšiny,
- rešpektovať rôzne generácie ľudských práv,
- rešpektovať rovnosť ľudí, rás, národov, štátov,
- rešpektovať právo na súkromný život, akceptovať princípy spoločného dobra,
- snažiť sa o rovnosť šancí pre všetkých žiakov.

Učiteľ by si mal vážiť kultúru a kultúrnosť. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- snažiť sa o rozvoj kultúrnosti vo voľnom čase – vlastným pričinením, v spolupráci so životným partnerom a priateľmi, s využitím médií a podobne,
- cieľavedome a uvedomele apercipovať a percipovať súčasnú kultúru vo svojom prostredí i z iných kultúrnych tradícií,
- mať rozvinuté medzikultúrne uvedomenie, t. j. povedomie rôznorodosti kultúr, ich principiálnej rovnosti a ich vzájomného ovplyvňovania viesť svojich žiakov k uvedomeniu si hodnoty kultúry pre človeka.

4. MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA V KONTEXTE SLOVENSKEHO ŠKOLSTVA

O multikultúrnej výchove sa začína veľa hovoriť i v súvislosti so zmenami, ktorými slovenské školstvo prechádza.

Najvýznamnejšie koncepcné materiály v oblasti multikultúrnej výchovy v Slovenskej republike:

1. *Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov*. Medzinárodný seminár, 7.-9. júna 2001 v Levoči. Bratislava: MŠ SR, 2001.
2. *Stratégia vlády Slovenskej republiky pri riešení problémov rómskej komunity* za rok 2001 a priority vlády Slovenskej republiky vo vzťahu k rómskym komunitám na rok 2002.
3. *Program tolerance voči menšinám* SR-9905-02. ROCEPO. Prešov, 2002.
4. Správa predvstupových poradcov Phare twinningového programu „Zlepšenie situácie Rómov v Slovenskej republike“ Twinning Coveant SK 0002/SK 00/IB-OT-01; 2003.
5. *Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže*. Bratislava: MŠ SR, 2004.
6. *Národný program výchovy a vzdelávania na najbližších 20 rokov v Slovenskej republike*. Dvanásť pilierov. MŠ SR Bratislava, 2004.
7. *Národný program výchovy k ľudským právam na roky 2005-2014*, schválený MŠ SR dňa 8. 2. 2005. Bratislava, 2005.

V týchto materiáloch sa uvádza, že naša vzdelávacia sústava sa má zamerať na tieto *ciele*:

- rozvoj ľudskej individuality,
- sprostredkovanie historicky vzniknutej kultúry spoločnosti,
- výchova k ochrane životného prostredia v zmysle zabezpečenia udržateľného rozvoja spoločnosti,
- posilňovanie súdržnosti spoločnosti,
- podpora demokracie a občianskej spoločnosti,
- výchova k partnerstvu, spolupráci, solidarite v európskej i globalizujúcej sa spoločnosti,
- zvyšovanie konkurencieschopnosti ekonomiky a prosperity spoločnosti,
- zvyšovanie zamestnateľnosti.

Multikultúrna výchova do školy jednoznačne patrí, pretože:

- pomáha naplňovať ciele formované v Národnom programe výchovy k ľudským právam,
- žiaci si cenia aktuálnosť edukácie riešajúcej ich problémy,
- učiteľom i žiakom interkultúrne vzdelávanie pomáha v orientácii v sebe samých, v druhých, v spoločnosti,
- klíma triedy sa začína pozitívne meniť.

4.1 Multikultúrna výchova a vyučovacie predmety na stredných školách

Zámerom je, aby k cieľom multikultúrnej výchovy smerovala celá stredná škola, to znamená, aby fungovala na princípoch rovnosti, úcty, vzájomnej tolerancie a rešpektu. Celý učiteľský zbor stredných škôl by mal spoločne vytvárať prostredie, ktoré uznáva základné princípy multikultúrnej výchovy a správa sa podľa nich. Princípy multikultúrnej výchovy by sa postupne mali prelínať všetkými vyučovacími predmetmi na stredných školách. Zo skúseností opäť vieme, že vybudovať v škole atmosféru tolerancie, spolupráce, partnerstva a všestranného rešpektu je veľmi zložitú, a zároveň chápeme, že vzhľadom k preplnenosti doterajších osnov mnohých predmetov učitelia ťažko budú nachádzať čas pre realizáciu princípov multikultúrnej výchovy. Z týchto dôvodov sa domnievame, že v súčasnej situácii je vhodnejšie multikultúrnú výchovu na stredných školách realizovať zo začiatku v predmetoch humanitného zamerania (náuka o spoločnosti na gymnáziách, dejepis, slovenský jazyk, cudzí jazyk, občianska náuka, zemepis). Záležať bude samozrejme predovšetkým na učiteľovi, ktorý bude ochotný hľadať a skúšať.

Stredná škola vytvára široký priestor pre multikultúrnú výchovu. Je to dané nielen sociologickými aspektami tohto prostredia, ale aj obsahom vyučovacích predmetov, procesom vyučovania a osobnosťou učiteľa.

Sociologické aspekty multikultúrnej výchovy ovplyvňujú v rámci Slovenska situovanie školy v geografickom prostredí, národnostná a etnická štruktúra žiakov, zloženie učiteľského zboru z pohľadu národných a etnických špecifik. Z uvedeného hľadiska je dôležité poznanie špecifik edukačnej práce s jednotlivými národnosťami. V tomto smere je obzvlášť citlivou záležitosťou práca s rómskymi deťmi a mládežou, najmä tých, ktorí prichádzajú z menej podnetného sociálneho prostredia. Skúsenosti zo zahraničia naznačujú, že je výhodné ak pri ich výchove pôsobia aj pedagogickí pracovníci pochádzajúci z príslušnej etnickej menšiny. Z tohto dôvodu treba v našich podmienkach oceniť úlohu rómskych asistentov, ale najmä učiteľov, ktorí majú k týmto deťom bližšie. Vzhľadom na poznanie ich kultúrnych a psychických špecifik.

V národnostne a jazykovo zmiešanom prostredí Slovenskej republiky má významnú úlohu *jazykové, rečovo-komunikatívne vzdelávanie*. Vstupnou bránou k multikultúrnosti na Slovensku je poznanie slovenského jazyka, a to nielen príslušníkmi slovenského národa, ale všetkých národností a etník žijúcich na území Slovenska. *Slovenský jazyk* v školách národností žijúcich na Slovensku nemožno považovať za cudzí jazyk. Je skôr druhým jazykom, ktorý si majú žiaci popri materinskom jazyku dôkladne osvojiť. Je jazykom väčšiny, štátnym jazykom v Slovenskej republike a prostriedkom multikultúrnej komunikácie na území Slovenska. Dôkladné poznanie slovenského jazyka príslušníkmi národnostných menšín nemožno považovať za asimiláciu, popretie identity menšín. Vytvára rovnoprávne podmienky na ich kultúrne, občianske a profesionálne uplatnenie na celom území Slovenska. Jazyk národnostných menšín má významnú úlohu pri vyjadrení osobnej a sociálnej identity, no majoritným jazykom je slovenčina. Je dorozumievacím prostriedkom medzi väčšinou a menšinami a tým je, na území Slovenskej republiky, spolu so svetovými jazykmi, nositeľom multikultúrnych kompetencií. Preto je potrebné, ako uvádza P. Khun (1999), aby slovenský jazyk a literatúra mali v sebe zakomponovaný nielen aspekt národnostnej kultúry, ale aj aspekt

multikulturality. Pre multikultúrny rozmer tohto predmetu je potrebné cvičenie tolerantného dialógu, skvalitnenie interpersonálnych vzťahov medzi učiteľom a žiakom, využívanie slovenského jazyka na skvalitnenie spolužitia medzi žiakmi rozličného pôvodu, čím tento predmet môže napomôcť odstráneniu bariér v komunikácii.

Dôležitú úlohu v multikultúrnej výchove majú aj *cudzie jazyky*, nakoľko umožňujú dorozumieť sa občanom našej republiky aj v zahraničí. Sú tiež významným nástrojom na poznávanie iných kultúr a spoločenských hodnôt. Cudzie jazyky okrem komunikatívnej zložky umožňujú rozvoj poznávacej stránky osobnosti. Utvárajú nové pohľady na cudzie krajiny, ľudí rozličných národov a rás, pomáhajú bližšie poznať kultúrne odlišnosti. Potreba štúdia cudzích jazykov narastá v dôsledku výmenných pobytov študentov, zahraničných brigád, nárastu turistického ruchu najmä v tých krajinách, v ktorých cudzí jazyk môžu aktívne uplatniť.

Ďalšia skupina spoločenských predmetov – *etická a náboženská výchova* má dôležitú úlohu z hľadiska utvárania vnútorných postojov a osobnej angažovanosti jednotlivca. Predmet etická výchova, resp. náboženská výchova umožňuje nielen nadobúdanie nových vedomostí, ale prispieva k osvojeniu si hodnôt a spôsobov konania v reálnych situáciách života. Tým plnia integrujúcu funkciu vo vzťahu k iným vyučovacím predmetom. Prostredníctvom týchto predmetov je možné pozitívne prispieť k zlepšeniu hodnotových postojov, formovaniu medziľudských vzťahov. Zároveň napomáhajú hlbšie poznať a analyzovať špecifiká jednotlivých kultúr, osobitosti jednotlivých národov a menšín žijúcich na území Slovenska, a tým vytvárať podmienky pre multikultúrne spolunažívanie.

Občianska výchova je založená na poznaní základných hodnôt demokratického štátu. Cieľom tohto predmetu je výchova k občianstvu, rešpektovaniu práv človeka, jeho slobody, ale aj občianskej uvedomelosti ako základnej životnej hodnoty. Tento predmet učí rešpektovať nielen zákon, ale vedie k rešpektovaniu kultúrnej, etnickej a rasovej tolerancii, k názorovej pluralite, solidarite a zodpovednosti na základe občianskeho spolužitia. Taktiež napomáha k spojeniu národných a všeľudských hodnôt, a tým prispieva k posilneniu európskeho a svetového rozmeru výchovy. Globálne problémy sveta sa tak stávajú životnou súčasťou každého jednotlivca, odhliadnuc od geografickej polohy krajiny, z ktorej pochádza, jej kultúry, národných a etnických špecifik.

Okrem uvedených predmetov má, pre výchovu k občianstvu, národnej hrdosti, veľký význam aj *dejepis*. Poznanie vlastnej histórie národa, jej kultúry a hospodárstva umožňuje lepšie vnímať miesto Slovenska v kontexte európskych a svetových dejín a jej kultúry. Tým tento predmet účinne prispieva aj k multikultúrnej výchove.

Široký priestor pre multikultúrnú výchovu vytvára tiež *umenie*, ktoré v obsahu vzdelania na základných a stredných školách prezentuje najmä *slovenská a svetová literatúra, hudobná, výtvarná a estetická výchova*. V uvedených predmetoch je dostatok priestoru pre rozvoj národného povedomia, ale aj jeho prepojenia s kultúrnymi hodnotami iných národov.

Na multikultúrnú výchovu majú veľký vplyv aj *prírodovedné predmety*. *Geografia* umožňuje poznávanie iných krajín a svetadielov. Prírodné rozdiely, geografické podmienky majú značný vplyv na kultúru obyvateľstva. Ich poznanie umožňuje hlbšie skúmať osobitosti ľudí žijúcich v iných prírodných podmienkach, čo má vplyv na utváranie niektorých typických čŕt obyvateľov žijúcich v tomto geografickom prostredí.

Predmety *zoológia a biológia* umožňujú poznávať svet živočíšnej a rastlinnej ríše. Človek je stále významnejšou súčasťou prírody a jej ekologického systému. Preto aj jeho koexistencia v tomto prostredí si vyžaduje zachovávať toto prostredie, starať sa o jeho ochranu. Prostredie má značný vplyv na psychiku ľudí. Podmieňuje vytváranie vzťahu človeka k rastlinnej a živočíšnej ríši. Jedinec si tieto hodnoty potom prenáša do nových kultúrnych podmienok.

Multikultúrna výchova obsiahnutá v niektorých predmetoch, ktoré sme uviedli, má utvárať komplexnú osobnosť, po stránke rozumovej, citovej a vôľovej. Obsah vzdelávania je preto len jednou stránkou tohto procesu, ktorý prispieva k utváraniu názorov, postojov a hodnotových orientácií žiakov pri ich integrácii do širšieho multikultúrneho prostredia. Súčasťou tohto procesu je efektívne využívanie metód a prostriedkov multikultúrnej výchovy a, samozrejme, osobnosť učiteľa.

Mimoškolské zariadenia poskytujú výchovnú, ochrannú a sociálnu starostlivosť pre deti a mládež základných a stredných škôl. Výchovnú činnosť zabezpečujú vychovávatelia, ktorí sú pre túto činnosť profesionálne pripravení na príslušných typoch stredných odborných a vysokých škôl. Z aspektu problematiky multikultúrnej výchovy je potrebné dodať, že v tomto smere je istá absencia ich profesionálnej prípravy, podobne ako aj v kategórii učiteľských pracovníkov (Kominarec, I., Kominarecová, E., 2000). Aj napriek tomuto konštatovaniu pozitívne hodnotíme zaradenie výberových seminárov z problematiky multikultúrnej výchovy na viacerých vysokých školách. Domnievame sa, že tento trend môže pozitívne ovplyvniť ich prípravu pre budúcu prax.

Otázky multikultúrnej výchovy v mimoškolských zariadeniach je možné sledovať v rovine obsahovej a procesuálnej. Obsahovú stránku výchovy tvoria činnosti: rekreačno-oddychové, záujmové, príprava na vyučovanie a pracovné. V tejto rovine je možné vidieť rozdiely medzi deťmi pochádzajúcimi z rôznych kultúr, najmä pri ich vstupe do školy a prípadne školského klubu. Prejavuje sa to najmä u detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia.

4.2 Obsah edukácie (čo učiť?)

Multikultúrna výchova sa snaží o riešenie nasledujúceho problému: hlboká a často skrytá viera v nadradenosť dominantnej kultúry, ktorá zostáva nezmenená pri kontakte s inými kultúrami, zapríčiňuje, že zmena je v dôsledku tejto viery očakávaná len od „tých druhých“ a nie je chápaná ako celospoločenská premena.

Z tejto definície vyplýva, že celá edukácia musí byť smerovaná ku zmene tohto chápania, t. j. nestačí odovzdávať žiakom len informácie, ale pracovať i na rozvoji niektorých schopností a na zmene postojov.

Postoje

Žiaci

- ctia myšlienku „Všetci ľudia sú si rovní“,
- cítia zodpovednosť za vlastnú kultúru, vlastnú identitu,
- sú ochotní potlačovať vlastné predsudky a stereotypy,

- považujú za užitočné aktívne sa zapojiť do potierania prejavov intolerance a diskriminácie,
- považujú za samozrejmé podieľať sa na primeranom a spravodlivom riešení konfliktov vzniknutých na základe sociokultúrnej odlišnosti,
- chápu rôznorodosť v spoločnosti ako príležitosť.

Schopnosti

Žiaci

- orientujú sa v multikultúrnej spoločnosti a konajú v súlade s princípmi rovnosti, tolerance a rešpektu,
- presadzujú pozitívne hodnotenie odlišností a rozmanitostí,
- vytvárajú si pozitívne postoje a návyky,
- vyhľadávajú a chápu podobnosti,
- rešpektujú rôzne aspekty a prejavy odlišných sociokultúrnych vzorcov,
- dokážu čeliť prejavom intolerance a diskriminácie,
- potláčajú vlastné predsudky a stereotypy,
- osobne sa angažujú v presadzovaní princípov rovnosti, tolerance a rešpektu.

Samozrejme vieme, že naplňovanie týchto cieľov musí byť podporované určitým súborom informácií. Ciele v oblasti vedomostí sme formulovali tzv. aktívnymi slovesami podľa Bloomovej taxanómie, pretože nám môžu pomôcť pri hľadaní kritérií hodnotenia žiakov.

4.3 Spôsob edukácie (ako učiť?)

Ako to všetko, čo sme doteraz uvádzali, realizovať? Ako nájsť tie najvhodnejšie metódy k dosiahnutiu cieľov?

Myslíme si, že bez aktívneho zapojenia žiakov to jednoducho nejde. Preferujeme teda interaktívnu edukáciu. Žiak musí mať počas vyučovacej hodiny možnosť utvárať si postoje, trénovať schopnosti, pracovať s informáciami. K takto chápanej edukácii vám pomôžu už aktívnymi slovesami formulované ciele hodiny. Ponúkame niekoľko ďalších zásad, ktoré môžu pomôcť viesť interaktívnu hodinu.

- Zamerajte pozornosť na súčasnosť, reagujte na to, čo sa v triede, v jej bezprostrednom okolí práve deje, rieši, na to o čom by žiaci mohli vedieť, mohli sa s tým stretnúť.
- Získajte od žiaka súhlas, aby ste mu mohli pomáhať – týmto spôsobom, v tejto chvíli, v súvislosti s týmto problémom.
- Vytvorte spojenie, ozajstné prepojenie, vzťah a starostlivosť.
- Určite na začiatku zmysel a predpokladané výsledky interakcie.

- Zostaňte vo vnútri dohodnutého priestoru pre skúmanie, to je zásadné pre vybudovanie dôvery.
- Neposudzujte. Ste tu ako podporný systém, nie ako odhadca, kritik alebo rodič. Nenechajte zneužiť svoje názory a hodnoty.
- Dávajte otázky s otvoreným koncom, skúmané a zamerané na objavovanie. Vyhnite sa tomu, aby ste mali už dopredu správnu odpoveď.
- Buďte ochotní nevedieť. Dôverujte procesu. Buďte partnerom pri skúmaní, nie odborníkom.
- Hľadajte ďalšiu vhodnú otázku, ktorá vyplýva z predchádzajúceho tvrdenia.
- Ak ste v rozpakoch, čo urobiť, vráťte sa k účelu interakcie alebo k tomu, čo považuje žiak za potrebné.
- Oceňujte žiaka, počas celého času chváľte jeho úspechy.

Ku konštrukcii interaktívnej hodiny je vhodné si ju rozčleniť do troch fáz. Pomôcť nám môže systém používaný vo vzdelávacom projekte „Čtením a psaním ke kritickému myšlení“. Tento systém člení lekciu do týchto fáz:

1. fáza – evokácia – hľadanie predchádzajúcich skúseností, znalostí, ktoré žiakom pomôžu pochopiť novú látku.

V tejto fáze by sme mali žiakov motivovať k aktivite. Majú šancu si potom neskôr uvedomiť, k čomu celá hodina smerovala, ako sa obohatili. Metódy musia byť zamerané priamo na skúsenosti žiakov, musia vyvolať záujem. Výber metódy musí korešpondovať s cieľom celej lekcie. Ak je naším cieľom motivovať študentov ku čítaniu textu s informáciami, je dobré sa ich spýtať, čo už o téme vedia. Ak sa chceme zamerať na rozvoj postojov, je vhodné nechať žiakov vysvetliť ich vzťah k problému.

2. fáza – uvedomenie si významu – vlastný prenos informácií, objavovanie novej látky, prepojenie čiastkových informácií do vyšších logických celkov.

Tu máme priestor odovzdať podstatné informácie týkajúce sa témy, bez ktorých by nebol dosiahnutý cieľ hodiny, t. j. žiaci by nemali možnosť sa obohatiť o nové skúsenosti, informácie. Metódy opäť súvisia s cieľom hodiny. Ak si pripravujeme hodinu zameranú na schopnosti, postoje, budeme hľadať medzi aktivitami, ktoré pomôžu rozvíjať tieto aspekty osobnosti.

3. fáza – reflexia – formulovanie toho, čo sme sa nové naučili, ako to doplnilo, rozšírilo moje doterajšie vedomosti.

Na túto fázu sa v hodinách často rezignuje. Nie je čas. Ak však čas predsa len zostane, učiteľ zhrnie podstatné myšlienky z vyučovacej hodiny. Takéto zakončenie však odporuje princípom interaktívnej lekcie. Fáza reflexie je nevyhnutná, práve v priebehu nej má žiak šancu si uvedomiť, čo sa naučil, formulovať otázky, ktoré mu v priebehu hodiny vznikli. Ak budeme žiakov k týmto činnostiam systematicky viesť, výsledky sa určite dostavia.

S formuláciou cieľov a výberom metód samozrejme súvisí i spôsob hodnotenia.

4. 4 Príprava vyučovacej hodiny smerujúcej k multikultúrnej výchove

1. Vyberte tému hodiny.

2. Prečo?

Pokúste sa nájsť argumenty, ktoré vás i vašich žiakov presvedčia o nutnosti témy. Na základe týchto argumentov formulujte ciele hodiny. Nezabudnite, že hodina vedúca k interkultúrnemu vzdelávaniu by mala smerovať k zmene či uvedomeniu si postojov, nadobudnutiu schopností. Znalosti sú v takejto hodine len prostriedkom k postojom a schopnostiam.

3. Čo?

Odpovede na vyššie položenú otázku vám pomôžu vo vašej práci – vybrať ten najpodstatnejší obsah hodiny, teda to, čo sa majú žiaci naučiť. Pokúste sa tému interkultúrneho vzdelávania prepojiť s práve preberanými témami.

4. Komu?

V každej triede je to iné, pretože ste určite i pri odpovediach na predchádzajúce dve otázky uvažovali o svojich žiakoch. Predstavte si triedu, v ktorej budete túto hodinu realizovať. Pokúste sa predpovedať skúsenosti, ktoré môžu žiaci uplatniť pri vyučovaní vami zvolenej témy. Nájdite tiež situácie, v ktorých práve oni môžu aplikovať v živote to, čo sa na hodine naučia.

5. Ako?

Vytvorte si scenár hodiny rozčlenený do troch fáz. Hľadajte vhodné metódy, ktoré budú podporovať ciele, ktoré ste si formulovali. Na záver preveďte logickú previazanosť všetkých troch fáz.

6. Ako overiť ciele?

Ako zistíte posun, ktorý vaši žiaci v priebehu hodiny urobili? Pokúste sa nájsť otázky, na ktoré chcete odpovedať. Ak chcete žiakov hodnotiť, ciele hodiny sú vlastne kritériom hodnotenia.

5. SLOVNÍK - ZÁKLADNÉ POJMY

Adaptácia – relatívne vyšší stupeň multikultúrnej integrácie. Dochádza v nej k prispôsobovaniu sa dominantnej kultúre so snahou zachovať si štruktúrotvorné prvky vlastnej kultúry. (Kominarec, I., Kominarecová, E., 2005).

Akultúracia - 1. Proces preberania a osvojovania si prvkov inej kultúry a zrastanie sa s ňou v dôsledku stálych spoločenských kontaktov. 2. Postupné prispôsobovanie sa požadovanej úrovni kultúrnosti. (Švec, 1995).

Asimilácia – kvalitatívne najnižší stupeň multikultúrnej integrácie, v ktorej dochádza k potláčaniu, až likvidácii prínosných čŕt kultúry, ktorá sa asimiláciou postupne úplne deštruuje. (Průcha, Walterová, Mareš, 1998).

Diskriminácia – negatívne akcie, ktoré vyplývajú zo stereotypov a predsudkov. Pod ich vplyvom sa môže jedinec za určitých situácií dopúšťať diskriminácie. Je to postoj, konanie alebo inštitucionálne praktiky kryté inštitucionálnom mocou, ktoré podriaďujú ľudí pre ich pôvod, náboženstvo, pohlavie, sexuálnu orientáciu, vek, či sociálne postavenie. (Hoskovec, Štikar, Janoušek, 1993).

Enkultúracia – proces osvojovania kultúrnych tradícií, vedomostí a zručností, ktorý jednotlivec podstupuje od svojho narodenia a stáva sa tak príslušníkom danej kultúry. (Průcha, 2004).

Etnikum (etnická skupina) – skupina ľudí, ktorá má spoločný rasový pôvod, obyčajne aj spoločný jazyk a spoločnú kultúru. (Průcha, 2001).

Etnicita – vzájomne previazaný systém kultúrnych, rasových, jazykových a teritoriálnych faktorov, historických osudov a predstáv o spoločnom pôvode pôsobiacich v interakcii a formujúcich etnické vedomie človeka a jeho etnickú identitu. (Veľký sociologický slovník, 1996).

Etnická identita – rozsah toho, čo si jednotlivec uchováva – hodnoty, vieru a spôsoby správania zo svojej etnickej skupiny. (Rooney, Smith, 1997).

Genocída – pripravený a vzájomne prepojený plán rôznych akcií, ktoré vedú k zničeniu základov života určitých skupín obyvateľstva s cieľom ich vyhladiť. (Průcha, 2002).

Interkulturalita – vzájomné ovplyvňovanie sa kultúr a spôsoby riešenia ich možných rozdielov (Vasquez, 1982).

Kultúra – Sociálne odovzdávanie poznania, ktoré v sebe obsahuje poznatky, hodnotové orientácie, normy, znaky a vzorce správania (E. Mistrík, 1999).

Kultúrna pluralita – vyjadruje rôznorodosť názorov na kultúrne hodnoty. Každý národ, etnická alebo náboženská skupina, rasa má právo na svoju kultúru. Dominantná kultúra nemá právo potláčať inú alebo menšinovú kultúru (Kominarec, I., Kominarecová, E., 2005).

Kultúrny vzorec – osvojená a záväzná schéma správania sa človeka v štandardných situáciách, navonok sa prejavuje v podobe obyčajov, mravov, zákonov a nepísaných pravidiel. Vyjadruje normu správania, ktorá je akceptovateľná väčšinou obyvateľstva určitej kultúry. (Soukop, 2000).

Migrácia – geografický pohyb jednotlivcov alebo skupín, premiestňovanie osôb z východiskového miesta do miesta určenia. (Borošová, 2005).

Multikulturalita – synonymum pojmu *multikulturalizmus*. Zahrňuje otázky a problémy súvisiace so spolužitím rozličných kultúr v rámci jednej spoločnosti. (Průcha, 2004).

Multikultúrnosť – rôznorodosť kultúr, ich hodnôt, noriem a prejavov správania. (Banks, 1988).

Multikultúrna výchova – vyjadruje snahy vytvárať prostredníctvom vzdelávacích programov spôsobilosť ľudí vzájomne chápať a rešpektovať aj iné kultúry ako vlastné. (Průcha, 1998).

Národ – spoločenstvo ľudí spojených jazykovo, históriou a spoločenskou kultúrou. (Khun, 1999).

Národnostná menšina (etnická skupina, etnická menšina) – 1. malé etnikum ktoré nedisponuje vlastným národným štátom. 2. veľké štátne národy sídliace na území iného štátu. (Průcha, 2001).

Ostrakizmus – správanie sa, akoby ten druhý tu vôbec nebol, odmietanie uznať jeho kultúru, etnikum ... (Giddens, 1999).

Predsudky – predstavy, názory a postoje, ktoré určité skupiny ľudí prechovávajú k iným skupinám alebo k sebe samým (autostereotypy). (Nákonečný, 1997).

Rasa – pojem používaný v biológii človeka a vo fyzickej antropológii. Je to triedenie ľudstva podľa somatických (telesných) príznakov. (Hrdlička, 1936).

Rasizmus – súhrnné označenie pre také správanie, ktoré prekračuje vnímanie rasových odlišností a pretvára sa na nepriateľské aktivity voči príslušníkom inej rasy, čo sa prejavuje v diskriminácii, v agresívnom správaní. (Giddens, 1999).

Represia – násilné odopieranie základných ľudských práv. (Průcha, 2002).

Segregácia – oddeľovanie, rozdeľovanie, diskriminačná prax. Označenie procesu osídľovania a usídľovania ľudí, ktorí majú sociálne alebo iné podobné charakteristiky. (Šišková, 1998).

Sloboda – stav bytosti, ktorá koná len zo svojej vôle a nezávisle od akéhokoľvek vonkajšieho donútenia. (Lencz, 1995).

Stereotypy – mienky o triedach individualít, skupinách alebo objektoch, ktoré sú šablónovité spôsoby vnímania a posudzovania toho, k čomu sa vzťahujú. Nie sú produktom priamej skúsenosti jedinca, sú preberané a udržiavajú sa tradíciou. (Nákonečný, 1997).

Tolerancia – postoj, ktorý dáva každému možnosť vyjadrovať svoje názory, postoje, odlišné od názoru iných. (Lencz, 1995).

Transkulturalita – predpokladá integráciu kultúr, pri ktorej sa kultúry navzájom prelínajú a to tak, že vo vzťahu k jednotlivej kultúre sú vonkajšie, ale utvárajú jej podobu. (Kominarec, I., Kominarecová, E., 2005).

Xenofóbia – strach z cudzieho (z gréc. *xénos* – prichádzajúci a *fóbos* – strach, úzkosť). (Nákonečný, 1997).

6. AKTIVITY

Každá z nasledujúcich aktivít vyjadruje snahu motivovať žiakov stredných škôl na prijatie multikulturality za svoju hodnotu a aby tak začali v zdravých hraniciach vedome rozvíjať v sebe hodnoty multikultúrnosti a tolerance k iným kultúram, predovšetkým k rómskej kultúre. Nasledujúce praktické cvičenia môžu prispieť k rozvoju ďalších etických spôsobilostí žiakov stredných škôl a majú svoje miesto na vyučovacích hodinách a v mimoškolskej činnosti stredných škôl.

6.1 Koľko toho skutočne vieme o iných kultúrach?

1. V Thajsku je veľmi nevychované dotknúť sa cudzieho (cudzej)

- a) auta,
- b) kozy,
- c) kľučky od dverí,
- d) hlavy.

2. Pred vstupom do niečieho domu v Japonsku by ste si mali odložiť

- a) šperky,
- b) okuliare,
- c) topánky,
- d) nohavice.

3. V Španielsku by ste najpravdepodobnejšie večerali v čase

- a) 13:30,
- b) 17:30,
- c) 19:30,
- d) 22:30.

4. V Saudskej Arábii by ste nemali vášmu hostiteľovi ukázať

- a) že sa potíte,
- b) vaše tetovanie *Navždy Harley Davidson*,
- c) podrážku vašej topánky,
- d) vaše zuby.

5. Ste predstavený Chin Hua Mei z Číny. Budete ju volať pani

- a) Hua,
- b) Chin,
- c) Mei,
- d) Manners.

6. Ak chcete v Grécku niekoho uraziť, mali by ste
- a) na neho zamávať,
  - b) pokúsiť sa zaplatiť spoločnú večeru,
  - c) dať mu 3 malé kamienky,
  - d) rozprávať o počasí.
7. Ak idete do Tonga, očakávate, že budete jesť
- a) nič,
  - b) postojačky,
  - c) to, čo si sám zoženiete,
  - d) rukami.
8. V Bulharsku kývanie hlavou hore – dole znamená
- a) že ste úplne šialený,
  - b) nie,
  - c) ďakujem,
  - d) áno.
9. Ak v Indonézii nahneváte alebo zmätiete osobu, s ktorou sa zhovárate, táto osoba môže
- a) utiecť a skryť sa za krík,
  - b) päťkrát poklepať po vašom pleci,
  - c) hádzať piesok na vaše topánky,
  - d) sa smiať.
10. V ktorej krajine je najmenej akceptované, ak sa biznismen v rozhovore dotýka iného biznismana
- a) v Japonsku,
  - b) Srbsku,
  - c) vo Venezuele,
  - d) na Sicílii.
11. Čo z nasledujúcich vecí je považované za vhodný darček
- a) hodiny v Číne,
  - b) súbor nožov v Argentíne,
  - c) banket v Číne,
  - d) nič z uvedeného by nebolo vhodné a slušné.
12. V Brazílii by pre úspech vaše reklamné materiály mali byť preložené do
- a) angličtiny,
  - b) španielčiny,
  - c) francúzštiny,

d) ani jedného z týchto jazykov.

13. V jednej z týchto krajín je komplikované obchodovať a robiť tradičné bankové operácie, pretože zákony zakazujú poskytovať a dostávať úroky v obchodných platbách. Je to v

- a) Indii,
- b) Mongolsku,
- c) Saudskej Arábii,
- d) Bielorusku.

14. V Japonsku je dôležité

- a) venovať svoju navštívenku (biznis kartičku) len potom, keď ste si vytvorili s japonským partnerom obchodný vzťah,
- b) predložiť svoju navštívenku tak, že ju držíte obidvoma rukami,
- c) vytlačiť na navštívenke údaje o firme, ale nikdy nie o osobe (domácu adresu a podobne),
- d) ani jedno z toho,
- e) všetko uvedené z toho (a-c) odpovede súčasne.

15. Ako často podľa výskumov povedia americkí rodičia svojim deťom do 18 rokov, že ich

- a) majú radi?
- b) výnimočne pri rodinných príležitostiach,
- c) 82 % to povie maximálne raz za týždeň,
- d) 86 % to povie aspoň raz za deň.

Správne odpovede:

Otázka č.	Odpoveď
1.	D
2.	C
3.	D
4.	C
5.	B
6.	A
7.	D
8.	B
9.	D
10.	A
11.	C
12.	D
13.	C
14.	B
15.	C

6.2 Občania „druhej kategórie“

Ciele:

Žiaci

- rozumejú faktorom, ktoré ovplyvňujú postavenie jedinca v spoločnosti,
- chápu mechanizmus, ktorým vzniká verejná mienka,
- uvedomujú si, ako kolektívne stereotypy skresľujú vnímanie jedincov.

Veľkosť skupiny: ľubovoľná

Čas: 50 minút

Pomôcky:

- karty občanov „2. kategórie“ pre každú dvojicu

Popis / postup:

1. Pomocou metódy brainstormingu hľadajte so žiakmi faktory, ktoré ovplyvňujú postavenie jedinca v súčasnej západnej spoločnosti. Všetky nápady a myšlienky zapisujte na tabuľu a potom požiadať žiakov, aby z nich vybrali šesť najdôležitejších aspektov.
2. V ďalšej časti aktivity vyzvite žiakov k vytvoreniu dvojíc. Každá dvojica dostane sadu kariet (s charakteristikou osôb), ktorú má za úlohu roztriediť na škálu – od občania „I. kategórie“ až po občania „II. kategórie“. Vysvetlite žiakom, že rozdeľovať karty na škálu majú podľa verejnej mienky, najčastejšieho úsudku, názoru väčšiny ľudí v spoločnosti.
3. Kartu s charakteristikou ľudí, ktorých spoločnosť hodnotí ako vysoko postavených, zaradia blízko ku koncu s označením „občania I. kategórie“, a naopak ľudí, ktorí majú často nízke postavenie, potom bližšie ku koncu „občania II. kategórie“. Niektoré karty môžu byť na rovnakom mieste spoločne a pod.
4. Po dokončení práce vo dvojiciach, vyzvite žiakov k vytvoreniu väčších skupín (šestíc), aby mohli výsledky svojej práce spoločne prediskutovať, nájsť významné rozdiely a pod. Potom zoznámte skupiny s doplňujúcimi informáciami ku charakteristikám niektorých osôb:
  - a) č. 1 je lesbička a verejne sa aktívne podieľa na obrane práv homosexuálne orientovaných ľudí,
  - b) č. 5 bol odsúdený za podvod,
  - c) č. 7 je bývalá emigrantka a má dostatočný príjem z reštitúcie rodinného majetku,
  - d) č. 9 sa nehlási k rómskemu pôvodu a je veľmi úspešná herečka,
  - e) č. 11 pochádza z rodiny pochádzajúcej z Kazachstanu a na Slovensku nemôže nájsť uplatnenie vo svojej profesii,
  - f) č. 19 má bielu ženu a adoptovali spoločne tri rómske deti.
5. Diskutujte so žiakmi, či sa pohľad na týchto žiakov výrazne zmenil po zoznámení sa s novými informáciami, a prečo. Môžete ich vyzvať k tomu, aby sa pokúsili zaradiť sami seba na miesto na škále, kde by sa pravdepodobne mohli ocitnúť za dvadsať rokov.

Hodnotenie / reflexie:

V diskusii sa zaoberajte mechanizmami, akými vzniká verejná mienka a ako môže tento názor väčšiny ovplyvniť život jedinca (z obidvoch kategórií).

Karty občanov „druhej kategórie“

1. Beloška, žena, riaditeľka marketingu, narodená v USA	11. Beloška, žena, lekárka, narodená v Kazachstane
2. Róm, muž, kopáč, narodený v Slovenskej republike	12. Aziat, muž, kuchár, narodený vo Vietname
3. Aziatka, žena, vedecká pracovníčka, narodená v Indii	13. Beloch, muž, murár, narodený na Ukrajine
4. Rómka, žena, matka v domácnosti, narodená v Čechách	14. Arab, muž, zmenárnik, narodený v Nemecku
5. Beloch, muž, riaditeľ podniku, narodený v Slovenskej republike	15. Beloška, žena, matka v domácnosti, narodená v Slovenskej republike
6. Beloška, žena, sekretárka, narodená v Rusku	16. Beloška, žena, učiteľka, narodená v Poľsku
7. Beloška, žena, nezamestnaná, narodená v Slovenskej republike	17. Žid, muž, psychiater, narodený v Slovenskej republike
8. Aziatka, žena, predavačka na trhovisku, narodená vo Vietname	18. Židovka, žena, teologička a prekladateľka, narodená v Slovenskej republike
9. Polovičná Rómka, žena, speváčka, narodená v Slovenskej republike	19. Černoch, muž, lekár, narodený v Zimbabwe
10. Róm, muž, právnik, narodený v Slovenskej republike	20. Rómka, žena, policajka, narodená v Slovenskej republike

6.3 Múdre slová – príslovia

1. Boh sa prejavuje vo všetkom, ibaže človek je slepý.
2. Zle je tomu, kto je chudobný, ešte horšie tomu, kto je sám.
3. Matka nie je tá, čo privedie dieťa na svet, ale tá, čo ho vychová.
4. Zbytočne napomína opitý otec syna: nepi! – Čo robí veľký, robí malý po ňom.
5. Prečo by som mal dieťa biť, i bez toho vie, že som silnejší.
6. Ako si vážiš rodičov, tak si budú tvoje deti vážiť teba.
7. Nedobrá žena, ktorá ťa miluje iba v blahobyte, dobrá žena ťa bude mať rada i v biede.

8. Nepýtaj sa: mám žiť alebo umrieť? Radšej spievaj.
9. Poctivý človek nezhodí česť, aj keby hladom umieral.
10. Ak môžem nakrmiť desať ľudí, môžem nakrmiť aj jedenásteho.
11. Kto má rád iba sám seba, nevie čo je šťastie.
12. Kto sa v blahobyte pozerá iba sám na seba, zostane v biede sám.
13. Nie som bohatý tým, čo som nazhromaždil, ale tým, čo som rozdal.
14. Kto chce moc jesť, nebude nikdy sýty.
15. Najviac sa hrbatým posmievajú chromí.
16. Kto chce iba poučovať, zabúda sa učiť.
17. Šťastný, kto sa dokáže smiať.
18. Sto ľudí, sto pováh.
19. S rómskym jazykom prejdeš celý svet, ale rómsky si chlieb nekúpiš.
20. Kto sám sebe neverí, neustále sa hnevá na druhých.
21. Nikomu neubližuj – bolesť, ktorú spôsobíš, sa vráti do tvojho srdca.
22. Čo nedá deň, dá rok, čo nedá rok, dá čas.
23. Každý má svoju pravdu, ale pravdu pozná iba Boh.
24. Róm musí vydržať dvakrát toľko čo gadžo.
25. Gadžo považuje Róma za človeka, len keď ho vidí v diaľke.
26. Kto je čierny, chce byť biely, a kto je biely, platí veľké peniaze za to, aby pri mori sčernel.
27. Čierny i biely má červenú krv.
28. Ak si ma chce niekto uctiť, nech ma uctí ako Róma, a keď nie, nech ma nechá na pokoji.
29. Iný ti môže poradiť, iný ti môže naznačiť cestu, ale človeka zo seba môžeš urobiť iba ty sám.
30. Nesmej sa, keď druhého bolí srdce.

6.4 Hádanky

Ciele:

Žiaci

- chápu, že hádanky ako univerzálny slovesný útvar poskytuje náhľad do estetického a morálneho sveta špecifickej kultúry,
- poznajú vybrané rómske hádanky,
- uvedomujú si podobnosti a rozdiely rómskych a slovenských hádaniek,
- sú schopní a ochotní oceniť rómsku slovesnosť.

Veľkosť skupiny: žiaci pracujú samostatne.

Čas: 30-40 minút

Pomôcky a príprava:

- kópie Hádaniek (Listy I. a II.) pre každú skupinu

Popis / postup:

1. Rozdeľte žiakov do skupín po 4 a oznámte im, že pôjde o súťaž v hádankách. Môžete pridať vysvetlenie, že ide o hádanky rómske, ktoré poskytujú zaujímavý náhľad do sveta Rómov a ich slovesnosti.
2. Rozdajte každej skupine kópie listov I. a II. a zadajte žiakom nasledujúce úlohy:
  - Pokúste sa uhádnuť čo najväčší počet hádaniek.
  - Na liste II. sú hádanky v dvoch stĺpcoch. Odpovede na hádanky obidvoch stĺpcov sú rovnaké alebo veľmi podobné. Pokúste sa zoradiť hádanky do dvojíc podľa rovnakého (alebo veľmi podobného) riešenia.
  - Na liste II. tvorí jeden stĺpec hádanky slovenské, druhý hádanky rómske. Pokúste sa uhádnuť, ktorý je ktorý. Zdôvodnite.
3. Nechajte žiakom čas na vypracovanie úlohy.
4. Jasným signálom ukončíte žiacku prácu. Zástupcovia jednotlivých skupín prezentujú riešenia.
5. Prezradte žiakom správne riešenia a vyhláste najlepšiu skupinu.

Hodnotenie / reflexie:

Diskutujte so žiakmi, ako sa podľa nich líšia slovenské a rómske hádanky (rómske hádanky majú typickú začiatočnú formulu „mám brata/sestru“, uvedené slovenské hádanky sú predovšetkým vďaka svojmu „literárnemu“ spracovaniu veršované, rómske hádanky i vplyvom prekladu nie). Žiadajte od žiakov vyjadrenia, ako sa im aktivita páčila, čo im priniesla nové alebo prekvapivé, či sa dozvedeli niečo o duchovnom svete Rómov, ktoré hádanky im pripadali ťažké a prečo a pod.

RIEŠENIE HÁDANIEK	
List č. I.	List č. II.
1. vietor	1. ústa, zuby, jazyk
2. srdce	2. sneh
3. klinec	3. svetlo
4. most	4. cibuľa
5. starneme	5. tma
6. miesto pre ďalšie	6. tieň
7. oči	7. zvon
8. sviečka	8. zvon
9. mokrých	9. slnko
10. prstienok	10. tieň
11. bubon	11. sneh
12. cvok v topánke	12. cibuľa
13. vrečko	13. noc, deň
14. mesiac	14. ústa a zuby

Hádanky rómske

(List I.)

1. Mám takého brata, bez nôh uteká, bez pusy píska.
2. Keď nebije – umiera.
3. Mám brata, ktorý má len jednu nohu a stále len jeden klobúk nosí.
4. Ide cez vodu, mokrý nie je.
5. Čo robíme všetci naraz?
6. Čo urobí každé dieťa, keď sa narodí?
7. Dve sestry všetko vidia, len jedna druhú nie.
8. Mám dcérku, ktorá vlastné mäso ujedá.
9. Akých rýb je vo vode najviac?
10. Na hlave má kameň, v puse prst.
11. Mám takého brata, keď ho biješ – žije, keď nebiješ – mŕtvy je.
12. Kto chodí hlavou dole?
13. Je ti ľahko, keď je ťažké, je ti ťažko, keď je ľahké.
14. Mám brata, ktorý dva týždne rastie a dva týždne sa zmenšuje.

Hádanky zo slovenského i rómskeho prostredia

(List II.)

1. Je malý skliepok, v ňom veľa spiek, červený kohútik.
2. Letí, letí, krídel nemá, leží, leží, chrbát nemá, vrabčie pierko je nad neho ťažšie a predsa stromom hlavu vešia.
3. Metiem, metiem – nevymetiem, nesiem, nesiem – nevynesiem, až čas príde, samo vyjde.
4. Sedí panna na hriadkach, v deväťero kabátkach, a tým, kto ju zoblečú, slzy z očí potečú.
5. Aj keď ju ľudia veľmi dobre vidia, aj keď ju vidia, povedia, že vlastne nič nevidia.
6. Samo to do jamy vlezie, aj keby prišlo sto koní, nevytiahnu to, kým to samo nevylezie.
7. Mosadzné zviera v kamennom chlieve, keď sa zarehce, počuť ho na štyri míle.
8. Ruky nemá – bije, krídla nemá – lieta.
9. Príde k tebe oknom a vyhodiť ho nemôžeš.
10. Chodí s tebou, nikdy ťa neopustí, voda ho neutopí, oheň nespáli a dušu nemá.
11. Mám brata, čo lieta – krídla nemá, sadá – zadok nemá, líha – chrbát nemá, hryzie – zuby nemá.
12. Takú sestru mám, keď ju režem, plakávam.
13. Čierna matka – biely syn.
14. V jednom červenom domčeku tridsaťdva bielych korálikov.

6.5 Azylant ako...

Ciele:

Žiaci

- poznajú vlastné postoje voči azylantom a ich dôvody,
- sú schopní racionálne vysvetliť, prečo sa líši ich vzťah k azylantom podľa zemi ich pôvodu,
- dokážu odhaliť vlastné i obecné mierené predsudky a ich zdroje.

Veľkosť skupiny: ľubovoľná

Čas: 20 - 30 minút

Pomôcky:

- tabuľka Azylant ako... pre každého žiaka
- tabuľa, krieda

Popis/postup:

1. Na tabuľu napíšte: Ukrajinec, Bielorus, Rus, Rumun, Bulhar, Afganistanec, Iránec, Vietnamec, Afričan.
2. Vyzvite žiakov, aby do každého riadku tabuľky zaradili azylantov všetkých uvedených národností (môže ich byť aj viac v jednej kolónke) podľa toho, ako by pre nich boli v danom sociálnom vzťahu prijateľní.

Hodnotenie/reflexia:

Vyzvite žiakov, aby postupne zdôvodňovali svoje voľby. Prevažovali azylanti niektorých národností v ľavých/pravých stĺpcov tabuľky? Čím je to spôsobené? Ako sa na vašich voľbách premietlo mediálne spravodajstvo? Odkiaľ čerpáte informácie o utečencoch?

AZYLANT AKO...

	Vítaný	Prijateľný	Trpený	Neprijateľný
Spoluobčan obyvateľ rovnakého štátu				
Obyvateľ rovnakého mesta				
Ulice				
Domu				
Spolužiak				
Učiteľ				
Kamarát				
Partner				

6.6 Skupinový strom**Témy:**

Ja som ja a som jedinečný/á. Priatelia. Naša komunita. Rovnaký a rozdielny.

Cieľ:

Pomôcť žiakom uvedomiť si existenciu rôznych rás a pochopiť, že rasové skupiny sú tvorené jednotlivými ľuďmi.

Pomôcky:

- päť suchých konárov,
- päť veľkých kávových plechoviek,
- piesok alebo sadra,
- časopisy,
- nožnice,
- lepidlo,

- papier,
- dierkovač,
- niť,
- fotografie žiakov a učiteľov.

Postup:

Vyrobte päť „stromov“ tak, že zastrčíte konár do plechovky s pieskom alebo sadrou. Sadru nechajte dobre stvrdnúť. Potom stromy ukážte žiakom – najlepšie počas spoločnej aktivity. Uvedte ich do témy tak, že im vysvetlíte princíp skupiny: skupinu tvoria viac ako dvaja ľudia; je ňou rodina aj naša trieda. Každý zo stromov bude predstavovať jednu skupinu – Rómov, Černochovej, Ázijčanov, pôvodných Američanov a Euroameričanov. Potom berte postupne do ruky fotografie žiakov a spoločne rozhodnite, do ktorej skupiny (čiže na ktorý strom) kto patrí. Ak vaša trieda nie je multikultúrna a niektoré zo stromov zostanú holé, hovorte o tom so žiakmi – že síce nikoho z tejto etnickej skupiny v triede nemáte, ale že títo ľudia žijú vo vašom meste a ich deti navštevujú inú školu. Povedzte žiakom, že na pracovnom stole v centre tvorivosti budú mať k dispozícii časopisy, nožnice, lepidlo a papier. Ak budú chcieť, môžu vo voľnom čase vystrihovať obrázky ľudí a dávať ich na „príslušný“ strom. Umožnite žiakom takto pracovať niekoľko týždňov.

Variácie aktivity:

Namiesto „stromov“ si môžete vyrobiť skupinové plagáty.

6.7 Vyber si priateľa

Témy:

Priatel'ia. Rovnaký a rozdielny. Chlapci a dievčatá. Pocity.

Cieľ:

Pomôcť žiakom preskúmať, čo uprednostňujú pri výbere priateľov.

Pomôcky:

- Obrázky chlapcov a dievčat z mnohých kultúr sveta.

Postup:

Ukážte žiakom pripravené obrázky a spýtajte sa ich: „S ktorým z týchto žiakov by ste sa radi spriatelili?“ Nechajte žiakov, nech si vyberú a pýtajte sa ďalej: „Podľa čoho si vybral práve tohto žiaka za svojho kamaráta? Vidíš aj ďalších žiakov, ktorí by mohli byť tvojím priateľom? Vidíš niekoho, s kým by si sa nechcel kamarátiť?“ Zistite, či si žiaci vyberajú svojich potencionálnych priateľov z tej istej rasy a toho istého pohlavia ako sú sami. Pozitívne oceňte žiakov, ktorí si dobrovoľne vybrali za priateľa žiaka inej rasy či kultúry.

Variácie aktivity:

Nechajte žiaka, aby obrázky rozdelil do dvoch skupín – na priateľov a tých, s ktorými by sa priateliť nechcel (táto aktivita môže byť vhodnou diagnostickou pomôckou, ktorá vám pomôže naučiť sa viac o tom, ako žiak chápe rozdiely medzi ľuďmi).

6.8 Taký ako ja

Témy:

Rovnaký a odlišný. Ja som ja a som jedinečný/á. Priatelia. Ľudské telá.

Cieľ:

Pomôcť žiakom pochopiť podstatu pojmov rovnaký/podobný a odlišný.

Pomôcky:

- zrkadlo a paleta obrázkov ľudí reprezentujúcich rozdielne kultúry, pohlavie, farbu vlasov a očí

Postup:

Vyložte obrázky na stenu alebo stôl. Poproste jedného so žiakov, aby z nich vybral obrázky ľudí, ktorí vyzerajú ako on. Ak je žiak neistý, poraďte mu, aby sa pozrel do zrkadla a pomôže mu opísať sa. Spýtajte sa ho: „Vidíš tu niekde obrázok niekoho, kto má takú farbu pleti ako ty?“ Vyberte všetky obrázky ľudí s rovnakou farbou pleti a ukáže ich žiakovi. Rozoberte podobné črty ľudí na obrázkoch s tými, ktoré má žiak.

Variácie aktivity:

1. Požiadajte žiaka, nech vyberie obrázky ľudí, ktorí sa na neho nepodobajú.
2. Požiadajte žiaka, nech si nájde partnera a potom vyhľadá obrázky ľudí, ktorí sa na neho podobajú.

6.9 Kto chýba?

Témy:

Naša komunita. Rovnaký a rozdielny. Priatelia. Päť zmyslov.

Cieľ:

Pomôcť žiakom pripomenúť si členov určitej skupiny.

Pomôcky:

- obrázok chlapca a dievčaťa z každej z nasledujúcich skupín: Afroameričania, Hispánci, Ázijčania, pôvodní Američania, Euroameričania.

Postup:

Vyložte všetky obrázky tak, aby na ne žiaci dobre videli. Potom obrázky pozbierajte, zamiešajte, jeden vyberte a zvyšok znovu vyložte. Požiadajte žiakov, nech sa dobre pozrú a uhádnu,

ktorý obrázok chýba. Žiak, ktorý prvý uhádne, môže obrázky zamiešať a vybrať ďalší, ktorý bude treba uhádnuť.

Variácie aktivity:

1. Realizujte túto aktivitu s použitím bábik znázorňujúcich rôzne kultúry.
2. Hrajte sa s obrázkami pexeso (pár tvorí obrázok chlapca a dievčaťa z tej istej kultúrnej skupiny).

6.10 Nový začiatok

Čas: 1 hodina

Počet účastníkov: celá trieda

Pomôcky:

- zoznam profesií pre každého účastníka hry,
- papier,
- ceruzky

Cieľ:

Odkrytie predsudkov oči niektorým sociálnym skupinám, poukázanie na fakt, že postoj nie je správanie, ale môže viesť k určitému druhu správania.

Priebeh:

Úlohou účastníkov hry je vybrať skupinu, ktorá má na doteraz neznámom ostrove počas nasledovných 50 rokov vybudovať novú spoločnosť. Zoznam osôb, z ktorých sa výber robí, je rôznorodý. Z 20 dobrovoľníkov môže byť vybraných len 12. Účastníci hry spravia individuálny výber a potom v skupinách sa dohodnú na spoločnom výbere. Uvedú dôvody, ktoré k nemu viedli.

Inštrukcia: „Vašou úlohou je individuálne vybrať z predloženého zoznamu dobrovoľníkov 12 ľudí, budúcich obyvateľov ostrova, ktorí majú vybudovať novú spoločnosť. Pri výbere zaznamenávajúte kritériá, podľa ktorých jednotlivé osoby vyberáte (vylučujete).

Zoznam dobrovoľníkov:

1. robotník pracujúci v priemysle, aktívny odborár
2. pomocník v obchode, 19-ročný
3. lekár z Nigérie
4. stará matka chorá na artritídu
5. bývalý minister
6. baník, ktorý sa aktivizoval v štrajkovom hnutí
7. černocho, profesionálny futbalista
8. vojak z povolania, 50-ročný
9. mierový aktivista
10. barman
11. kuchár

12. učiteľka, ktorá je tehotná
13. dospelávajúci nezamestnaný černocho
14. pracovník, ktorý pracoval v zahraničí v rámci pomoci menej rozvinutým krajinám
15. stolár, dôchodca
16. opatrovateľka
17. profesor fyziky
18. bankový úradník, invalid na vozíčku
19. roľník
20. džezový hudobník.

Po tejto fáze rozdelíme účastníkov do skupín po 3 – 4 a požiadame ich, aby sa dohodli na tom, koho by spoločne vybrali (vylúčili) a aby uviedli kritériá svojho výberu.

Prvá časť úlohy trvá 3 až 5 minút, druhá 15 až 20 minút.

Nakoniec každá skupina zdôvodní svoj výber.

V diskusii si môžeme pomôcť nasledujúcimi otázkami:

- prečo ste vybrali .....?
- prečo ste odmietli .....?
- podľa akého kľúča ste pri výbere postupovali?
- ktoré pojmy ovplyvnili váš výber?
- Ktoré pojmy ovplyvnili vaše odmietnutie?

V diskusii môžeme rozobrať konkrétne predsudky, s ktorými sa žiaci stretli vo svojom vlastnom živote.

6.11 Hra na národy

Čas: asi 60 minút

Počet účastníkov: skupiny – min. 3 po 4 členoch, max. 5 po 6 členoch

Pomôcky:

- pero,
- papier,
- farebné fixky,
- lepiace štítky.

Ciele:

- žiaci si uvedomia, čo znamená príslušnosť k určitej skupine (resp. nezaradenosť do žiadnej),
- žiaci si uvedomia ťažkosti neverbálnej komunikácie,

- Žiaci zistia, že prejavy, ktoré oni sami prijímali negatívne, môžu v inej kultúre znamenať pozitíva,
- Žiaci si uvedomia dôležitosť spoznávania iných kultúr

Postup:

Na začiatku hry učiteľ ohlásí, že rozdelí žiakov do skupín náhodne. Žiaci zavrú oči a učiteľ im na čelo alebo chrbát (tak, aby naň nevideli) nalepí štítok s určitou farbou. Máme toľko farieb, koľko skupín plánujeme vytvoriť. Podľa veľkosti skupiny nalepí učiteľ jednému, resp. dvom žiakom i štítok s úplne odlišnou farbou, resp. biely. Žiaci majú v prvej časti hry za úlohu nájsť svojich partnerov s rovnakou farbou bez slov. Môžu ukazovať na predmety a využívať všetky zložky neverbálnej komunikácie. Problém nastáva iba pre žiaka označeného bielym štítkom. Pokiaľ medzi žiakmi panuje dobrá atmosféra, môže sa stať, že „bieleho“ žiaka medzi seba ešte v tej fáze prijme niektorá zo skupín. Takého správanie musí učiteľ pozitívne ohodnotiť.

Keď sa utvorili skupinky, učiteľ preruší hru a predtým, než vysvetlí ďalšie pravidlá, položí niekoľko otázok (ktoré by mali ešte raz rezonovať v záverečnej diskusii).

Možné otázky:

- Ako ste sa cítili, keď ste nemohli nájsť svoju skupinu, a ako, keď ste ju našli?
- Ako sa cítil žiak s bielou nálepkou, keď ho nechcela prijať ani jedna skupina? Vedeli by ste sa doňho vcítiť?

Ďalej učiteľ vysvetlí: Na ďalekých miestach bánej zeme žijú rozličné národy. Každý národ má vlastný spôsob komunikácie, vlastnú hymnu, zvyky a kultúru. Jedného dňa sa tieto národy stretnú, a pretože nepoznajú navzájom svoje jazyky, snažia sa ostatným prezentovať svoju kultúru neverbálnym spôsobom. Vašou úlohou je za 20 minút vymyslieť v rámci svojej skupiny, národa niekoľko vlastných zvykov, pesničku alebo príbeh o dejinách vášho národa. Pri stretnutí s inými skupinami potom musíte bez pomoci slov, iba vo vlastnom „jazyku“ členom iných národov vysvetliť, aká je vaša história, čo je pre váš národ dôležité, ako sa zdravíte, čo jedávate a podobne. Po 20 minútach sa členovia národa stretávajú, nadväzujú medzi sebou kontakty, vysvetľujú si navzájom svoje kultúry. Táto fáza trvá od 20 do 25 minút. Na konci národy vysvetlia, čo bolo pre ich kultúru dôležité.

Na konci hry prebehne diskusia, v ktorej sa rozoberie:

Možné otázky:

- Porozumeli ste dobre, aké zvyky prezentovali jednotlivé národy?
- Prečo si myslíte, že si ten-ktorý národ vybral určitý zvyk?
- Bolo náročné rozumieť si bez slov?
- Mali ste pocit, že niektoré národy majú zvyky, ktoré sa vám nepáčia?
- Ako takýto zvyk hodnotíte teraz, keď ste zistili jeho príčinu?
- Myslíte, že podobná situácia môže nastať aj v skutočnom živote? Ako?
- Zažili ste už niečo podobné? Čo vás hra naučila?

Spätná väzba:

Aktivita žiakov veľmi bavila, i keď sme ju hrali po náročnej prednáške a boli unavení. Nápady boli rôznorodé, v diskusii rezonovalo, že dorozumenie nebolo dostatočne dobré. Najjednoduchším spôsobom komunikácie bol úsmev. Oceňovali možnosť uvoľniť sa, multikultúrny rozmer by boli vzhľadom na atraktivitu aktivity bez upozornenia lektora prehliadli. Diskusia sa končila debatou o cudzích jazykoch a skúsenostiach s cudzincami, takže hra naplnila svoje ciele.

6.12 Interpretácia židovských legiend

Čas: 30 minút

Počet účastníkov: 5 až 30 osôb

Pomôcky:

- kópie textov legiend,
- písacie potreby.

Text legiend: *Najkrajšie židovské legendy*

Ciele:

- žiaci si uvedomujú spoločné korene kresťanstva a judaizmu,
- žiaci si uvedomujú vysokú aktuálnosť biblických textov i pre súčasnosť,
- žiaci sa približujú netradičným spôsobom židovskej kultúre,
- žiaci dokážu odlíšiť prejav viery od fanatizmu

Majetok blížneho

Zbožný Zutra zistil, že z jeho domu zmizol vzácny strieborný kalich. Všimol si jedného žiaka, ako si pri umývaní osušil ruky do odevu suseda.

Povedal:

- To je určite zlodej, pretože nedbá o majetok blížneho.

Toho muža zobrali a on sa priznal.

Šíriteľ pokoja

Dvaja muži sa hádali. Áron zašiel za prvým a povedal mu:

- Synu, viem, že tvoj priateľ je nešťastný. Počul som jeho slová. Tvoj priateľ vravel: „Hanbím sa, pretože to ja som ho zranil. Netrúfam si stretnúť sa s ním znova.“

Keď to prvý muž počul, zbavil sa v srdci všetkej nenávisti. Potom Áron zašiel za druhým mužom a obrátil sa na neho so slovami:

- Synu, tvoj priateľ je nešťastný. Počul som, ako hovoril: „Hanbím sa, pretože to ja som ho zranil. Ako by som si mohol trúfať znova sa s ním stretnúť?

I ten druhý oprostil svoje srdce od nenávisti. Keď sa potom spolu stretli, padli si navzájom do náručia.

Uzdravený nemocný

Rabi Akiva sa dozvedel, že ochorel jeden z jeho žiakov. Vyzval ľudí, aby ho navštívili. Povedali mu však, že je to cudzinec, jeho rodičia bývajú v Galilei a že v meste nikoho blízkeho nemá.

- Navštívim ho teda sám, - povedal rabi Akiva.

Pozametal v miestnosti chorého, urobil tam poriadok, vymenil posteľnú bielizeň, podal chorému lieky, ktoré mal užívať, a žiakovi povedal:

- Zakrátko budeš zdravý.

- Zachránil si mi život, - vyjadril svoju vďaku žiak rabi Akivovi.

Potom rabi Akiva pred žiakmi poznamenal: „kto nenavštíví chorého, to je, akoby preliat jeho krv.“

In: Malka, V.: Nejkrásnější židovské legendy. Praha: 1999, s. 70, 71, 74.

Postup:

Žiaci dostanú k dispozícii kópiu textov niektorých legiend. Prečítajú si ich a odpovedajú v diskusii na nasledujúci súbor otázok. Treba dbať na to, aby v odpovediach zazneli uvedené cieľové odpovede. Pokiaľ nie, doplní ich učiteľ.

Otázky do diskusie:

- Zdali sa vám vybrané legendy vyslovene židovské, alebo reprezentujú aj kresťanské, resp. univerzálne hodnoty?
- Ktoré prvky typické pre židovské náboženstvo sa v legendách objavujú?
- Viete, akým spôsobom zbožný žid dokazuje každodenne svoju vieru? Akým spôsobom kresťan?
- Poznáte niekoho, kto dodržiava náboženské predpisy? Rozprávajte o ňom.

Možné odpovede:

- Legendy reprezentujú univerzálne hodnoty.
- Typickými prvkami boli: umývanie rúk, rabi ako postava, žiak ako postava.
- Židia svoju vieru dokazujú dodržiavaním príkazov, kresťania majú príkazov menej, ale vieru prejavujú rovnako, t. j. zbožným životom a láskavými skutkami.

Spätná väzba:

Hra s legendami deti skutočne zaujala a uplatnili ich aj v rámci inej aktivity, pri príprave fotoseriálu. Pretože sa naše stretnutia odohrávali v Boskoviciach, dve skupinky zo štyroch svoj fotoseriál fotili na židovskom cintoríne a v prostredí geta. Okrem iného v tomto veku sú témy hľadania názoru na život alebo náboženského vyznania veľmi aktuálne a diskusia trvala veľmi dlho.

6.13 Multikultúrna spoločnosť – áno či nie?

Prečo som proti multikultúrnej spoločnosti ...

Prečo je multikultúrna spoločnosť od základu zlá? Vychádza totiž z predpokladu, že všetky kultúry majú rovnakú potencionálnu hodnotu a zaslúžia si rovnaký rešpekt. Kto je odporcom tohto tvrdenia, je automaticky „politicky korektnými“ označovaný za rasistu. Ale to je len demagógia a klamstvo. Pozrime sa bližšie na podstatu kultúry. Je to súbor spoločenských, v základe aj náboženských a národných tradícií, spôsobu chovania a ľudských vzťahov. Pokiaľ by som to vzal z osobného pohľadu, je jasné, že iba jeden systém, jedna kultúra je pre mňa ako dospelého človeka, blízka a vlastná. Bude to kultúra, v ktorej som sa narodil a v ktorej duchu som bol vychovaný. To sa nedá zmeniť. Ostatné kultúry pre mňa nikdy nemôžu mať rovnaké hodnoty, zvlášť pokiaľ sú v protiklade ku kultúre mojej, respektíve mojej vlasti. Ostatné kultúry môžem, ako tolerantný človek, rešpektovať. Ale nemusím. Je to moje slobodné rozhodnutie, ktoré mi nemôže byť vnucované. Nevidím totiž jediný dôvod, prečo by som sa mal rovnako vážiť a uznávať kultúru, ktorá je od tej našej odlišná a veľakrát i nepriateľská.

Som preto presvedčený, že práve multikulturalizmus je veľakrát na vine vzrastajúcemu rasizmu. Ľuďom je totiž umele vnucovaný a nahrádza pocit národnej spolupatričnosti, ktorú vyplňuje veľmi labilným, občianskym štatútom. Takto poškodený človek potom nevie, kde patrí, a z nedostatku pocitu spolupatričnosti môže hľadať zaradenie v skupinách, ktoré sa jasne profilujú proti niekomu, aby si na boji samotnom vystavali novú identitu.

Myslím teda, že je bezpodmienečne nutné hájiť našu kultúru, našu krásnu reč a našu zem proti prevalcovaniu zmesí pochybných cudzích kultúr. Ale azda symbolicky, rovnako ako naše médiá, sa k veci stavia prezident, ktorý na Bratislavskom hrade organizuje rómske kultúrne festivaly, stretnutia náboženstiev z celého sveta, jazdí do zahraničia mudrovať o láske a tolerancii, ale na kultúrnu akciu národného charakteru mu akosi čas neostáva. Takže nespoliehajme sa na našich politických predstaviteľov a chráňme našu kultúru pred multikultúrou sami. (Knapovský, M., 2002).

V mene prežitia, cudzincov potrebujeme

Do averzie k iným ľuďom a minoritám sa do značnej miery premieta frustrácia. Človek zakomplexovaný, nespokojný sám so sebou, ktorý sa nemôže presadiť, má sklon hľadať vinníkov niekde v okolí. Pokiaľ je ich málo a sú slabí a bezmocní, tým lepšie.

Naši xenofóbni spoluobčania si budú musieť zvyknúť, že bude pribúdať emigrantov, že populácia, ktorá je teraz predmetom averzie, je vitálnejšia ako súčasná majoritná, že ich bude čím ďalej, tým viac. Že Európa vymiera, a ak nemá vymrieť, musí prijať desiatky miliónov emigrantov. Ľudia, ktorí si na to nezvyknú – Boh s nimi. Budú žiť v prostredí, v ktorom sa nebudú cítiť dobre, budú plní hnevu a nenávisti. Národne čistý štát je totálny nezmysel. V Európe v najbližších 30 rokov dôjde k masovým migračným vlnám. V mene nášho prežitia. To si málokto uvedomuje. (Gál, F., 2001).

Otázky k textom:

1. Ktoré myšlienky vás v článkoch najviac zaujali? S ktorými by ste sa stotožnili a prečo? Ktoré by ste naopak zavrhlí?
2. Stotožňujete sa s textom niektorého článku natoľko, že by ste ho bez výhrad podpísali? Nájdete v texte, ako dokladá Miroslav Knapovský, že rovnaká potencionálna hodnota kultúr je demagógia a lož?
3. Ako sa nazýva postoj vyjadrený výrokom: „Iba jedna kultúra je pre mňa blízka a vlastná. Ostatné kultúry nemôžu pre mňa nadobúdať rovnaké hodnoty.“
4. Pokúste sa konkrétne vysvetliť, ako môže byť niektorá „kultúra v protiklade k vlasti“? Aké pojmy tu autor zmiešava? Je kultúra nejakého štátu úplne homogénna, tzn. všetci jednotlivci sú príslušníkmi úplne rovnakej kultúry?
5. Ako si predstavujete „kultúrne akcie národného charakteru“?

Námet do diskusie

1. Rozdeľte žiakov do skupín po štyroch. Každé skupine dajte kópiu kartičky s otázkami. Vyzvite žiakov, aby sa v skupinách pokúsili sformulovať odpovede. Zdôraznite, že by bolo dobré, aby sa všetci v skupine zhodli, avšak nie je to podmienka. (V tejto prípravnej fáze by si študenti mali čo najlepšie ujasniť svoje stanoviská a sformulovať ich.)
2. Keď budú žiaci hotoví (zhruba po 15-20 min.), vyzvite hovorcu prvej skupiny, nech prezentuje odpoveď na otázky bodu 1.
3. Vyzvite ostatných, aby sa k odpovediam vyjadrili (tentoraz individuálne). Podnecujte otázkami typu: Súhlasíte s prezentovaným názorom? Chcete niečo doplniť? Napadá vám niečo, čo vyvracia predchádzajúce názory?
4. Vyzvite hovorcu druhej strany, nech prezentuje odpoveď na otázky bodu 2. Celý postup sa potom opakuje, kým nie sú predvedené odpovede na všetkých 5 bodov.
5. Je vhodné, aby čo najviac pojmov a faktov zaznelo počas argumentácií v diskusii a neboli dávané formou výkladu.
6. Jasne ukončíte diskusiu, rozpustíte utvorené skupiny. Na záver sa pýtajte: Ako ste sa cítili počas diskusie? Bol vám niečí spôsob argumentácie príjemný/nepříjemný a prečo? Ktoré názory vás najviac zaujali/prekvapili/šokovali? Zmenili ste niektoré zo svojich názorov? Ktoré a prečo?
7. Na tabuľu napíšte pojmy xenofóbia, interkultúrna spoločnosť. Keď neboli vysvetlené počas diskusie, krátko ich charakterizujte, ak áno, overte si, ako im žiaci porozumeli.

Karta s otázkami k téme

- Čo si vážite na slovenskej a európskej kultúre? Čo zo slovenskej kultúry by podľa vás mohlo obohatiť kultúru inej kultúry?
- Vymenujte, na čo ste zo slovenskej kultúry hrdí. Na čom z toho, čo ste vymenovali, máte osobnú zásluhu?

- Považujete kultúru, v ktorej ste vychovaní, za nadriadenú kultúram ostatným? Súhlasíte s názorom, že „moja kultúra“ je lepšia ako ostatné už preto, že je moja? Bolo by možné porozumenie medzi kultúrami, pokiaľ by príslušníci všetkých rôznych kultúr zastávali podobné stanovisko?
- Vyberá si človek miesto, kde sa narodí? Ako by sa váš postoj ku kultúram zmenil, keby ste sa narodili povedzme o 1000 km západnejšie? Skúste si predstaviť a popísať, ako by ste v takom prípade vnímali českú kultúru.
- Dokázali by ste vymenovať, čím bola naša (európska) kultúra obohatená inými kultúrami?
- V čom podľa vás spočíva nebezpečenstvo stretávania a miešania kultúr? Ako môže kontakt s inou kultúrou ohroziť kultúru našu?
- Myslíte si, že je treba spoločnosť chrániť pred cudzími vplyvmi? Prečo? Uved'te (pokiaľ je to možné) konkrétne prípady, ako je slovenská kultúra „valcovaná zmesou pochybných cudzích kultúr“.
- Vidíte naopak nejaké nebezpečenstvo v prísnom oddelení od iných kultúr? Aké? Je možné nejako dosiahnuť úplnú izoláciu od ostatných kultúr, bez toho aby boli porušené ľudské práva?

LITERATÚRA

- BAJO, I., VAŠEK, Š. 1994.** *Pedagogika mentálne postihnutých*. Bratislava: Sapiaientia, 1994.
- BALVÍN, J. 2004.** *Výchova a vzdelávanie romských žiakov ako pedagogický systém*. Praha: Radix s.r.o., 2004. 206 s. ISBN 80-86031-48-9.
- BAMKS, J.A. 1994.** *An Introduction to Multicultural Education*. Boston, London, Toronto. Allyn and Bacon, 1994.
- BOROŠOVÁ, J. 2005.** *Ako (sa) učiť tolerancii*. Bratislava: MPC, 2005.
- CANFIELD, J. 1998.** *Hry pro výchovu k odpovědnosti a sebadůvěře*. Praha: Portál, 1998.
- Cudzinec ako...** (upravená hra) zo súboru pracovných listov *Ostrovy a križovatky*. Praha: Tereza – združenie pre ekologickú výchovu, 1997.
- GÁL, F. 2001.** *V mene prežitia, cudzincov potrebujeme*. Mladá Fronta Dnes. 9.8.2001.
- FARKAŠOVÁ, E., KUNDRÁTOVÁ, B. 2004.** *Využitie skupinových foriem práce v procese ovplyvňovania negatívnych etnických postojov. Metodická príručka pre učiteľov základných škôl v multikultúrnom prostredí*. Bratislava: VÚFPaP, 2004. ISBN 80-967423-6-1.
- FLIEGEL, Ľ. 1992.** *Výchova a vzdelávanie rómskych detí v školskom systéme*. In *Neznámi Rómovia*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1992.
- GIDDENS, A. 1999.** *Sociologie*. Praha : Argo, 1999.
- HICKSON, A. 2000.** *Dramatické a akčné hry ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha: Portál, s.r.o., 2000. ISBN 80-7178-387-0.
- HOFFMANOVÁ, V. 2005.** *Predchádzajme intolerancii výchovou k dodržiavaniu ľudských práv*. Prešov : MPC, 2005. ISBN 80-8045-372-1.
- JANOÚŠEK, J., HOSKOVEC, J., ŠTIKAR, J. 1993.** *Psychologický výkladový atlas*. Praha: Karolinum & Academia, 1993.
- KHUN, P. 1999.** *Interkultúrna výchova v podmienkach Slovenskej republiky*. In: *Pedagogická revue*. Roč. 51, č. 1, 1999.
- KNAPOVSKÝ, M. 2002.** *Prečo som proti multikultúrnej spoločnosti ...* In: *Vlast'*, 2002.
- KOMINAREC, I.** *Multikultúrna koncepcia v súčasnom edukačnom systéme*. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy*. Prešov : Grafotlač. ISBN 80-8068-256-9.
- KOMINAREC, I., KOMINARECOVÁ, E. 2001.** *Problémy v multikultúrnej výchove z pohľadu učiteľov*. In: *Rómske etnikum v systéme multikultúrnej edukácie*. Prešov: PdF PU, 2001. ISBN 80-8068-022-1.
- KOMINAREC, I., KOMINARECOVÁ, E. 2005.** *Multikulturalita a edukácia*. Prešov: FMaPV Prešovská univerzita, 2005.
- Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov.** Medzinárodný seminár, 7.-9. júna 2001 v Levoči. Bratislava: MŠ SR, 2001.
- Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže.** Bratislava: MŠ SR, 2004.
- KURINCOVÁ, V. 2000.** *Spolupráca rodiny a školy ako jeden z faktorov zvyšovania efektívnosti výchovno-vzdelávacieho procesu*. In: *K niektorým otázkam zvyšovania efektívnosti výchovno-vzdelávacieho procesu*. Nitra, 2000.

- MISTRÍK, E. a kol. 1995.** *Kultúra a multikultúrna výchova*. Bratislava: IRIS, 1995. ISBN 80-88778-81-6.
- MISTRÍK, E. 2000.** *Multikultúrna výchova v príprave učiteľov*. Bratislava: IRIS, 2000. ISBN 80-89018-10-6.
- NAKONEČNÝ, M. 1997.** *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997.
- Národný program výchovy a vzdelávania na najbližších 20 rokov v Slovenskej republike. Dvanásť pilierov. Bratislava: MŠ SR, 2004.
- Národný program výchovy k ľudským právam na roky 2005-2014**, schválený MŠ SR dňa 8. 2. 2005. Bratislava: MŠ SR, 2005.
- ONODRUŠEK, D. a kol. 1998.** *Tréning hrou*. PCDS, 1998.
- POLÁKOVÁ, E. 1999.** Príprava učiteľa zameraná na prácu s rómskymi deťmi. In: *Pespektívy edukácie žiakov z výchovne menej podnetného prostredia* : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: PFPU, 1999.
- PORTIK, M. 2003.** *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov: PdF Prešovskej univerzity, 2003. 177 s. ISBN 80-8068-155-4.
- PORUBSKÁ, G., SEIDLER, P., KURINCOVÁ, V. 2001.** *Diferenciácia, integrácia a kooperácia v edukačnom prostredí*. Nitra: PF UKF, 2001. 242 s. ISBN 80-8050-320-6.
- PORUBSKÁ, G., KURINCOVÁ, V. 2003.** Spolupráca rodiny a školy pri skvalitňovaní vzdelávania rómskych detí. In *Empirické poznatky z edukácie rómskych detí. Vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí*: Zborník príspevkov z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou. Spišská Nová Ves: FSV UKF – VVaPC, 2003. ISBN 80-8050-667-1, s. 241.
- Program tolerance voči menšinám SR-9905-02.** Prešov : ROCEPO, 2002.
- Program tolerance voči menšinám SR-9905-05.** Učebné osnovy pre alternatívne vzdelávanie Rómov v 1. ročníku základnej školy. Prešov: Rómske vzdelávacie centrum, 2002.
- PRŮCHA, J. 1991.** *Multikulturní výchova a vzdělávání*. Pedagogika, XL, 1991, str.269-276.
- PRŮCHA, J. 1997.** *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-3.
- PRŮCHA, J. 2000.** *Multikulturní výchova*. Praha: ISV, 2000. ISBN 80-85866-72-2.
- PRŮCHA, J. 2000.** *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4.
- PRŮCHA, J. 2004.** *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-885-6.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 1998.** *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1.
- ROSINSKÝ, R. 2006.** *Čhvale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učniu*. Nitra: UKF Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2006. 107 s. ISBN 80-8050-955-7.
- SMITH, P.B., BOND, M.H. 1993.** *Social Psychology Across Cultures*. New York: Harvester Wheatsheaf, 1993.
- Situace uprchlíků ve světě 1997-98*. Oxford : Oxford University Press, 1998. (česká verzia).
- SOUKUP, V. 2000.** *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2000.
- Správa predvstupových poradcov** Phare twinningového programu „Zlepšenie situácie Rómov v Slovenskej republike“ Twinning Coveant SK 0002/SK 00/IB-OT-01; 2003.
- Stratégia vlády Slovenskej republiky pri riešení problémov rómskej komunity za rok 2001 a priority vlády Slovenskej republiky vo vzťahu k rómskym komunitám na rok 2002.

- ŠVEC, Š. 1995.** *Základné pojmy v pedagogike a andragogike*. Bratislava: IRIS, 1995, ISBN 80-88778-15-8.
- ŠVEC, V. 1995.** *K některým zdrojům inovací pedagogické přípravy budoucích učitelů*. Alma mater 5, č. 5-6, 1995.
- VAŠEK, Š. 1996.** *Špeciálna pedagogika*. Bratislava: Sapientia, 1996.
- VASQUEZ, A.G. 1982.** Multicultural and Minority Education. In: Mirzwl, H.E. (Ed.). *Encyclopedia of Educational Reserach*. Vol. 3. New York: The Free Press, 1982, s. 1267-1269
- ZELEŇÁKOVÁ, S. 2005.** *Multikultúrna výchova v škole*. (Debata a historické pramene ako prostriedky multikultúrnej výchovy vo vyučovaní dejepisu). Bratislava: MPC, 2005.
- ZELINA, M. 2000.** *Alternatívne školstvo*. Bratislava: IRIS, 2000. 255s. ISBN 80-88778-98-0.
- ZELINA, M. 2001.** *Rómske etnikum v systéme multikultúrnej edukácie*. Prešov : PF PU, 2001.

Metodické listy

<http://www.varianty.cz/activities.php> (04-01-2006)

Metodické pokyny a usmernenia pre oblasť špeciálnej výchovy a vzdelávania

<http://www.minedu.sk/RS/SVaV/MPaU/MPaUSCaV.htm> (04-01-2006)

Zoznam právnych predpisov pre oblasť výchovy a vzdelávania rómskych komunít

<http://www.minedu.sk/RS/OVaVRK/OVaVRKM/zpp.htm> (06-01-2006)

Dokumenty: Na pomoc pedagógom. Metodické príručky

<http://www.rocepo.sk/modules/mydownloads/viewcat.php?cid=11> (04-01-2006)

Názov: **Multikultúrna výchova**

Školiaci program o multikulturalizme a motivácii pre učiteľov žiakov stredných škôl pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia.

Autor: PaedDr. Vladimír Klein, PhD.

Recenzent: PaedDr. Ján Cangár

Jazyková úprava: PaedDr. Vladimír Klein, PhD., Vlasta Školková

Obálka: Roman Štaffen

Náklad: ~~AAAAAAAAAAAA~~ 100 ks

Rozsah: 66 strán

Vydavateľ: EUROFORMES, s.r.o.

Vydanie: prvé

Formát: A4

ISBN ~~AAAAAAAAAAAA~~ € J G Í Ě Ě